

**ВАЗОРАТИ МАОРИФ ВА ИЛМИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН
ДОНИШГОҶИ ДАВЛАТИИ ОМУЗГОРИИ ТОҶИКИСТОН
БА НОМИ САДРИДДИН АЙНӢ**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ 911.3:331 (575.3)

ТКБ 65.04:60.7 (2 тоҷик)

Ҳ – 30

ҲАҚНАЗАРОВ УМАРАЛИ НУРАЛИЕВИЧ

**ХУСУСИЯТҲОИ ИҚТИСОДӢ-ГЕОГРАФИИ
МУҲОЦИРАТИ МЕҲНАТӢ ДАР МИНТАҚАҲОИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т И

диссертатсия барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD),
доктор аз рӯйи ихтисоси 6D060901 – Географияи иқтисодӣ,
ичтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертатсия дар кафедраи географияи иқтисодӣ-иҷтимоии Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ иҷро гардидааст.

Роҳбари илмӣ: **Ҷӯраев Алишер Ҷӯраевич** – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии ДДОТ ба номи Садриддин Айнӣ.

Муқарризи расмӣ: **Улмасов Раҳмон Улмасович** – доктори илмҳои иқтисодӣ, профессори кафедраи таърих ва назарияи муносибатҳои байналмилалӣ Донишгоҳи (словянии) Русия ва Тоҷикистон.

Мирзоев Сайали Сайвалиевич – номзади илмҳои иқтисодӣ, дотсенти кафедраи омили Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.

Муассисаи пешбар: Муассисаи давлатии «Пажӯҳишгоҳи меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳоли»-и Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Ҳимояи диссертатсия санаи «19» июни соли 2023 соати 9⁰⁰ дар ҷаласаи Шурои диссертатсионии 6Д.КOA-058-и назди ДДОТ ба номи С. Айнӣ (Ҷумҳурии Тоҷикистон, 734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121, E-mail: info@tgpu.tj, тел: (+992) 90-772-80-80; толори ҷаласаи диссертатсионии донишгоҳ) баргузор мегардад.

Бо мухтавои диссертатсия дар сомонаи www.tgpu.tj ва Китобхонаи илмӣ ДДОТ ба номи С. Айнӣ бо нишони 734003, ш. Душанбе, х. Рӯдакӣ 121 шинос шудан мумкин аст.

Автореферат «_____» _____ соли 2023 тавзеъ шудааст.

И.в. котиби илмӣ
Шурои диссертатсионӣ,
номзади илмҳои география, дотсент

Диловаров Р.

МУҚАДДИМА

Мухимияти мавзуи таҳқиқот. Пош хурдани Иттиҳоди Шуравӣ яке аз сабабҳои асосии тағйир ёфтани вазъи сиёсӣ ва иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон гардид, ки он ба сатҳи зиндагӣ, даромад, хароҷоти аҳоли, таносуби бозори меҳнат ва шуғли аҳоли таъсири назаррас расонид. Шароити рақобати шадиди иқтисодӣ бозоргонӣ ва афзоиши босуръати аҳоли, вазъи бекорӣ, нарасидани ҷойҳои корӣ, дараҷаи пасти музди меҳнат ва дигар омилҳо боиси коҳиш ёфтани сатҳи иҷтимоӣ иқтисодии минтақаҳои ҷумҳурӣ ва муҳоҷирати меҳнатии бурунмарзии аҳоли гардид. Аз тарафи дигар таҷрибаи ҷаҳонӣ нишон медиҳад, ки яке аз роҳҳои самарабахши бехтар намудани дараҷаи таъминоти моддии аҳоли муҳоҷирати меҳнатӣ ба ҳисоб меравад.

Муҳоҷирати меҳнатӣ дар худ самтҳои ба кор шомил шудани аҳолиро таҷассум намуда, самти ҳаракати аҳолии қобили меҳнатро дар байни ҳудудҳои географӣ (ноҳия, вилоят, мамлакат, қитъа ва ғ.) бо мақсади амалӣ намудани фаъолияти меҳнатӣ муайян менамояд. Аз тарафи дигар оқибатҳои муҳоҷирати меҳнатӣ хоҳ мусбӣ ё манфӣ ҳамеша хусусиятҳои хоси худро доро мебошанд. Дар робита ба ин масъала зарурияти омӯзиши хусусиятҳои иқтисодӣ-географии муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва таъсири онҳо ба бозори меҳнат муҳим аст. Агар дар шароити кунунӣ муҳоҷирати меҳнатӣ амалӣ нагардад, он метавонад Тоҷикистонро ба мушкилиҳои зиёд рӯбарӯ гардонад. Яъне хангоми маҳдуд кардани шумораи муҳоҷирони меҳнатӣ он метавонад боиси зиёд гардидани шумораи бекорон, кам шудани даромади аҳоли ва таназзул ёфтани иқтисодиёти мамлакат гардид. Аз ҷониби дигар, вазъи иқтисодии мамлакат имконияти пурраи истифодаи захираҳои меҳнатии мавҷударо надорад. Ҳамин тавр, раванди муҳоҷирати меҳнатӣ дар паст намудани шиддати бозори меҳнат ва нигоҳдории сатҳи иқтисодиёти ҷумҳурӣ саҳми бузург мебозад. Бинобар ин, омӯзиши раванди муҳоҷирати меҳнатӣ ва роҳандозӣ намудани тадбирҳои самарабахши он дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо дарназардошти барзиёдии захираҳои меҳнатӣ ва истифодаи самараноки онҳо аз муҳим будани омӯзиши ин масъала дарак медиҳад.

Ҳамин тариқ, яке аз сабабҳои асосии интиҳоби мавзуи таҳқиқоти илмӣ вазъи иқтисодӣ ва ноустувории бозори меҳнат дар шароити минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки боиси муҳоҷирати меҳнатӣ шудааст аз муҳим будани мавзуи таҳқиқот гувоҳи медиҳад.

Дараҷаи омӯхта шудани мавзӯ. Муҳоҷирати аҳоли мавзуи доимии таҳқиқоти олимону муҳаққиқон ва коршиносон мебошад. Солҳои охир таҳқиқот оид ба муҳоҷирати меҳнатӣ, ки дар Тоҷикистон ва давлатҳои ИДМ падидаи оммавӣ гардидааст, хеле афзоиш ёфтааст. Дар адабиёти географӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ нисбати омӯзиши хусусиятҳои географии муҳоҷирати меҳнатӣ, танзими он, равандҳои муҳоҷират, сиёсати давлатии идоракунии муҳоҷират ва ғайра як қатор таҳқиқоти илмӣ гузаронида шудааст. Аз ҷумла, мавзуи рафти муҳоҷирати меҳнатӣ ва роҳҳои ҳалли он дар асарҳои як қатор олимони хориҷи кишвар мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд. Муҳоҷирати меҳнатии байналмилалӣ бошад, дар асару рисолаҳои илмӣ як қатор олимони, аз ҷумла Денисенко М.Б.¹ ва дигарон инъикос ёфтааст. Ҷанбаҳои

¹ Денисенко М.Б., Калмыкова Н.М. Демография/М.Б. Денисенко, Н.М. Калмыкова. - М.: ИНФРА, 2008. - С. 204.

иктисодию назариявии муҳоҷират дар асарҳои олимони ҷумҳуриҳои ИДМ аз ҷумла Ионтсев, В.А.², Рыбаковский, Л.Л.³; ва ғайра масъалаҳои танзими давлатии муҳоҷират мавриди таҳқиқ қарор гирифтаанд.

Аз муҳаққиқони ватанӣ бошад Исломов, С.И.⁴, Султонов, З.С.⁵, Улмасов, Р.У.⁶, Олимова, С.⁷, Ҳақимов, П.⁸, Исломов Ф.С.⁹, Маҳмадбеков, М.Ш.¹⁰, Бабаев, А.А.¹¹, Назарова, Г.Ш.¹², Гулмирзоев, Қ.Ҳ.¹³ ва дигарон ба таҳқиқи масъалаҳои марбут бар муҳоҷирати меҳнатӣ машғул мебошанд.

Аммо масъалаҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ махсусан дар ҳудуди минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳоло аз назари илмӣ дуруст омӯхта нашудааст.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ.

Диссертатсия дар доираи равияи илмии кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоии факултети географияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ ба мавзӯи «Хусусиятҳои иқтисодӣ – географияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида шуда, омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот муайян намудани омил ва хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисоди бозоргонӣ мебошад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Бо мақсади расидан ба ҳадафи гузошташуда ҳалли вазифаҳои зерин гузошта шудааст:

- омӯхтани ақидаи олимони соҳаи география ва иқтисодиёт оид ба назария, методологияи таҳқиқот ва таърихи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;

² Ионцев В.А., Денисенко Б.А., Хореев Б.С. Миграциология. - МГУ, 1989. - С.4-10

³ Рыбаковский Л.Л. Проблемы новой миграционной политики в России/ Л.Л. Рыбаковский, А.Г.Гришанова, Н.И.Кожевникова.- М.,- 2009.-367с.

⁴ Исломов С.И. Численность и размещение населения / С.И. Исломов // Социальные и экономические аспекты демографии населения. - Душанбе, 2005. - С. 5-15., Исламов С.И., Мирджалолова М. Демография Таджикистана в переходной экономике. - Душанбе, 1999. - 124 с. 71.

⁵ Ниг.: Султанов З.С. Солиева Л.Ф. 1. Особенности миграционных процессов в Республике Таджикистан// Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе, Сино. - 2014. - №2/7 (147). - С. 241 -246.

2. Султанов З.С. Солиева Л.Ф. Система управления миграцией: средства помощи и развития (Опыт развитых стран)// Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе, Сино. - 2014. - №2/8(149). - С. 132 - 138.

⁶ Ниг.: Улмасов Р.У. Развитие государственного регулирования временной трудовой эмиграции из Таджикистана в Российскую Федерацию: дис. ... д-ра. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 67 с. (383)

⁷ Ниг.: Олимова С. Трудовая миграция: информационное аналитическое обеспечение миграционных процессов в Республике Таджикистан - Душанбе Ирфон, 2007. - 94 с. 124. С.

⁸ Ниг.: Ҳақимов П. Внутренняя миграция населения как фактор социально-экономического развития: на материалах Республики Таджикистан: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2011. – 48 с. (179)

⁹ Исламов Ф. С. Тенденция демографического развития Республики Таджикистан / АН РТ. Ин-т демографии. - Душанбе, 2005. - 182 с. 72.

¹⁰ Ниг.: Маҳмадбеков М.Ш. Миграционные процессы: сущность, основные тенденции и их особенности в современном обществе: опыт Таджикистана: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 62 с. (165)

¹¹ Ниг.: Бабаев А.А. Бабаев А.А. 1) Современные проблемы миграции населения в регионах с высоким темпом роста населения (на материалах Республики Таджикистан): Автореф. дис. канд.эк. наук. - Душанбе, 2012.- С.10. (163).

2) Бабаев А.А. Трудовая миграция: роль денежных переводов трудовых мигрантов в развитии предпринимательства/А.А. Бабаева. - Душанбе, 2011. -145с.

¹² Ниг.: Назарова, Г.Ш. Экономико-географические аспекты управления внешней трудовой миграцией в Республике Таджикистан и пути их совершенствования: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2018. – 28 с. (153)

¹³ Ниг.: Гулмирзоев К.Х. Географические аспекты регулирования внешней трудовой миграции (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2019. – 39 с. (160).

- муайян намудани омилҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ, сабаб ва хусусиятҳои он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- арзёбӣ намудани ҷиҳатҳои мусбӣ ва манфӣи муҳоҷирати меҳнатӣ;
- таҳлили масъалаҳои кунунии муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон;
- муайян кардани омилҳои, ки ба тақмил додан, омода кардани кадрҳои соҳибтаҳассус ва дастгирии иҷтимоии аҳолии мусоидат мекунанд;
- таҳқиқи хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ бо дарназардошти таъсири онҳо ба вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои Тоҷикистон;
- коркарди тавсияҳо ҷиҳати сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ ва дурнамои он дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Объекти таҳқиқот муҳоҷирати меҳнатии аҳолии дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ВМБК, вилоятҳои Суғд, Хатлон ва НТМ) мебошад.

Предмети таҳқиқотро хусусиятҳои ба худ хоси иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатии аҳолии дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳад.

Навгони илмӣ таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки пажӯҳиши мукаммали илмӣ оид ба хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шуда, пешниҳод ва хулосаҳои дар рисола дарҷшуда, ба тақмили танзими муҳоҷирати меҳнатӣ ҳамчун омили муайянкунандаи рушди иқтисодӣ, сатҳи зиндагонии аҳолии, вазъи бозори меҳнат дар минтақаҳои ҷумҳурӣ равона гардидаанд. Дар раванди таҳқиқот натиҷаҳои зерини назариявӣ ва амалӣ ба даст оварда шудааст, ки навгони илмӣ онро муайян мекунанд:

1. Дар асоси ақидаи олимони варзидаи соҳаи география, демография ва назарияи иқтисодӣ, методологияи таҳқиқот ва хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон омӯхта шуда, вобаста ба шароитҳои иқтисодӣ-иҷтимоии минтақаҳои мамлакат таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

2. Омилҳои иқтисодӣ-географӣ, сабаб ва намудҳои муҳоҷирати меҳнатӣ вобаста ба хусусиятҳои хоси онҳо ошкор карда шудаанд.

3. Ҷанбаҳои мусбат ва оқибатҳои манфӣи муҳоҷирати меҳнатӣ дар шароити минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисоди бозоргонӣ арзёбӣ шудаанд.

4. Проблемаҳои мавҷудаи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон таҳлил гардида, омилҳои, ки ба тақмил ва омода кардани кадрҳои соҳибтаҳассус ва дастгирии иҷтимоии аҳолии мусоидат мекунанд, муайян карда шудаанд.

5. Хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ бо дарназардошти таъсири онҳо ба вазъи иҷтимоӣ-иқтисодии минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон муайян карда шуда, тавсияҳо ҷиҳати дурнамо ва сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Ҳангоми таҳқиқот ба мо мӯйяссар шуд, ки сохтори умумии вазъи муҳоҷирати меҳнатиро дар минтақаҳои ҷумҳурӣ дақиқтар муайян намуда, механизмҳои иқтисодӣ-иҷтимоӣ, ки ба муҳоҷирати меҳнатӣ дар мамлакат монеъ мешаванд, дурустар дарк намоем. Аҳамияти назариявии таҳқиқот дар он зоҳир мегардад, ки самти таҳқиқот ба муайян ва коркарди механизми илман асоснокшудаи хусусиятҳои иқтисодӣ-географияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ нигаронида шудааст. Аҳамияти амалии таҳқиқот аз он иборат аст, ки дар асоси он сиёсати мувофиқи муҳоҷират ва дурнамои он барои минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон коркард карда шавад. Маводи диссертатсияро ҳамчунин

мутахассисони соҳаҳои гуногун метавонанд дар омӯзиши равандҳои муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода намоянд. Натиҷаҳои илмии бадастомадаро метавон дар таълими фанҳои географияи аҳоли, демография, сотсиология, географияи иқтисодӣ-иҷтимоии Тоҷикистон ва дигар фанҳо дар муассисаҳои олии Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурд.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ аз ҷониби муаллиф як қатор тавсияҳои назариявӣ ва амалӣ пешниҳод шудаанд, аз ҷумла:

1. Муҳоҷирати меҳнатӣ аз назари илмӣ мавриди омӯзиш қарор гирифта, назарияи олимони соҳавӣ тавсиф ва дар асоси таҳлилҳои илмӣ муайян карда шуд, ки он категорияи гуногунҷабҳа буда, механизми дурусти татбиқи он таҳқиқ ва пешниҳод шудааст.
2. Асосҳои назариявии ҷараёни муҳоҷирати меҳнатӣ дар давраи муосир таҳқиқ гардида, усулҳо, механизм ва тартиби интиқолшудани муҳоҷирон бо дарназардошти фарқияти минтақаҳо таҳлил карда шуданд;
3. Сабаб ва оқибатҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ва мушкилотҳои мавҷудаи он, асосноксозии омода намудани кадрҳои баландиқтисос ва дастгирии иҷтимоии аҳоли дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба таври илмӣ пешниҳод шудааст.
4. Таҳқиқоти сотсиологӣ воқеияти масъаларо оид ба нақши муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳо барои беҳтар гардидани некуаҳволии хонаводаҳо асоснок намуд;
5. Тавсияҳо ҷиҳати дурнамо ва сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шудаанд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳо. Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсионӣ тавассути истифодаи усулҳои умумиилмӣ ва махсуси илмӣ, таҳлили барнома ва қонунҳо, омӯзиши адабиёти умумӣ ва махсус оид ба таҳқиқот ва рисолаҳои як қатор олимон, ки нуктаҳои назари илмии муосирро оид ба равандҳои муҳоҷирати меҳнатӣ инъикос менамояд, ба даст оварда шудааст.

Эътимоднокии таҳқиқоти диссертатсионӣ, инчунин аз истифодаи заминаҳои васеи таҷрибавӣ, ки дар шакли маълумоти гуногуни оморӣ, ҷамъбасти маводи таҳлилгардида бармеояд. Ҳамчунин, натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсия ба он хотир эътимодноканд, ки онҳо дар асоси таҳлили Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, сомонии расмӣ www.prezident.tj ва ғайра ба даст омадаанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзӯ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 25.00.24 – Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ, ки бо қарори Раёсати Комиссияи омили аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30 сентябри соли 2021, таҳти №7 тасдиқ шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шахсии доктараби дарёфти дарачаи илмӣ дар таҳқиқот.

Саҳми шахсии муаллифи диссертатсия ба сатҳи нафгонии илмии таҳқиқоти диссертатсионӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ асоснок карда мешаванд. Ҳамчунин, тарзи навишт, гузориши масъала, мазмуни диссертатсия саҳми шахсии муаллифро нишон медиҳанд. Ҳамзамон, аз тарафи муаллифи диссертатсия бо мақола ва маърузаҳо дар конференсияҳои илмӣ-амалии ҷумҳуриявӣ ва байналмилалӣ пешниҳодҳо ҷиҳати такмил бахшидани самаранок истифодаи

захираҳои меҳнатӣ ва самтҳои муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ироа гардидааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи географияи иқтисодӣ-иҷтимоии факултети географияи Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи Садриддин Айнӣ омода ва мавриди муҳокимаи илмӣ қарор гирифтааст. Муқаррароти асосӣ ва хулосаҳои диссертатсия дар мақолаҳои муаллиф, дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия инчунин дигар маҷаллаву маҷмуаҳо ба нашр расидаанд.

Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар конференсия ва симпозиумҳо ба тариқи маъруза аз ҷониби муаллифи диссертатсия пешниҳод гардидаанд:

ҷумҳуриявӣ:

– «НБО-и Роғун кафолати истиқлолияти энергетикаи Тоҷикистон» маъруза дар мавзӯи «Сиёсати шуғл ва кафолати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе 27.03.2019. – 219 – 226 с.

– «НБО-и Роғун кафолати истиқлолияти энергетикаи Тоҷикистон» маъруза дар мавзӯи «Ба шуғл фарогириро паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». – Душанбе, 27.03.2019. – С 107-109.

– «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» инчунин 80–солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ Алишер Ҷӯраев дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – маъруза дар мавзӯи «Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳалли он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» – Душанбе, 2021. – 328-337 с.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Оид ба мавзӯи диссертатсионӣ ва муҳтавои асосии он аз ҷониби муҳаққиқ 7 мақолаи илмӣ, аз ҷумла 4 адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия, 3 мақола дар нашрияҳои дигар ба таъбиқ расидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия. Таҳқиқоти диссертатсия аз номгӯйи ихтисорот ва (ё) аломатҳои шартӣ, муқаддима, 3 боб, 9 зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт (маъхазҳо) иборат мебошад, ки ба мақсад, вазифа ва мантиқи таҳқиқот асос ёфтаанд. Он фарогири 16 – чадвал, 7– диаграмма ва 3– харита буда, ҳаҷми умумии диссертатсия 170 саҳифаи ҷопи компютери ташкил медиҳад.

ҚИСМҲОИ АСОСИИ ТАДҚИҚОТ

Дар муқаддима мубрамияти мавзӯи (предмети) тадқиқот асоснок гардида, дараҷаи тадқиқи мавзӯи илмӣ, робитаи тадқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва мавзӯҳои илмӣ, мақсад ва вазифаҳо, объект, мавзӯ, марҳила, макон ва давраи тадқиқот, асосҳои назариявӣ ва методологӣ, заминаҳои эмпирикӣ, навгонии илмӣ ва нуқтаҳои ба ҷимоя пешниҳодшаванда, аҳамияти назариявӣ ва амалии диссертатсия муайян гардида, ҳамзамон, дар он дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳо, мутобикати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ, саҳми шахсии доктараб, тасвиби натиҷаҳои таҳқиқот, интишорот, соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия пешбинӣ гардидааст.

Боби якуми диссертатсия – «Тавсифи умумии мафҳуми муҳоҷират, назария ва методологияи он» аз се зербоб иборат буда, дар доираи он вобаста ба масъалаҳои

назариявӣ, истифодаи захираҳои меҳнатӣ ва таърихи муҳоҷират дар минтақаҳои чумхурӣ, сабаб ва шаклҳои муҳоҷирати меҳнатӣ мавриди тадқиқоти илмӣ ва амалӣ қарор гирифтааст.

Зербоби аввали боби якум – «Назария ва методологияи муҳоҷирати меҳнатӣ», ки масъалаҳо вобаста ба муҳоҷират, омӯзиши омилҳои асосии муҳоҷират, иқтисодӣ, этникӣ, демографӣ, табииро ба нақша гирифтани инкишофи хоҷагии халқ, пеш аз ҳама ташкил ва идора кардани соҳаҳои хоҷагии халқ мавриди баррасӣ қарор гирифтааст.

Муаллиф қайд намудааст, ки асосноккунии илмии муҳоҷирати дохилии кишвар воситаи муҳими банақшагирии иҷтимоӣ ва иқтисодии кишвар ба ҳисоб меравад.

Яке аз унсурҳои асосии концепсияи муҳоҷират ин захираҳои меҳнатӣ ба шумор мераванд, ки фаъолияти одамонро дар истехсолоти ҷамъиятӣ, воситаҳои истехсолот, воситаҳои меҳнат ва олати меҳнат таъмин менамояд.

Тадқиқотчи аввалин оид ба назарияи омӯзиши муҳоҷират корҳои илмии Переведенцев, В.И. ба ҷанбаҳои методии муҳоҷират бахшида шуда буд, ки муҳаққиқ онро чун муҳаррики маконӣ муайян кардааст. Дар таҳқиқҳои охири худ ӯ муҳоҷиратро ба маънии васеӣ ин мафҳум баррасӣ намуда, чун маҷмӯи ҳамагуна ҷойивазкунии одамон дар макон ва аз маъноии маҳдуд-интиқоли одамон, ки тағйири ҷойи истиқомати онҳо ба муҳлати нисбатан тӯлонӣ робита дорад, муайян менамояд.

Дар таҳқиқотҳои Рыбаковский, Л.Л. баъзе аз ҷанбаҳои иҷтимоӣ иқтисодии масъалаи муҳоҷират мавриди таҳлил қарор дода шуда, таърифи илмӣ ва асосии он оварда мешавад.

Бреев, Б.Д. аз нуқтаи назари ташаккули қувваҳои қорӣ се шакли мутаҳаррикии аҳолиро ҷудо менамояд: худудӣ, соҳавӣ ва таҳассусӣ.

Рыбаковский, Л.Л. чунин мешуморад, ки дар сурати ҷудо намудани се шакли ҳаракати аҳоли, имкони дар бораи ҳар яке аз ин шаклҳо тасаввуроти муайян доштан ба вучуд меояд. Масалан, ҳаракати иҷтимоӣ хусусиятҳои касбӣ, таҳсилотӣ, байнисоҳавӣ ва байнисекторро дорад. Ҳаракати иҷтимоӣ чун рушди иҷтимоӣ ва тағйири мавқеи иҷтимоӣ ба назар мерасад. Дар самти аввал баланд шудани сатҳи савияи дониши таҳассусӣ ва таҳсилот дар назар дошта шуда, дар самти дуюм - интиқолоти иҷтимоӣ ва тағйири ихтисос мадди назар мегардад.

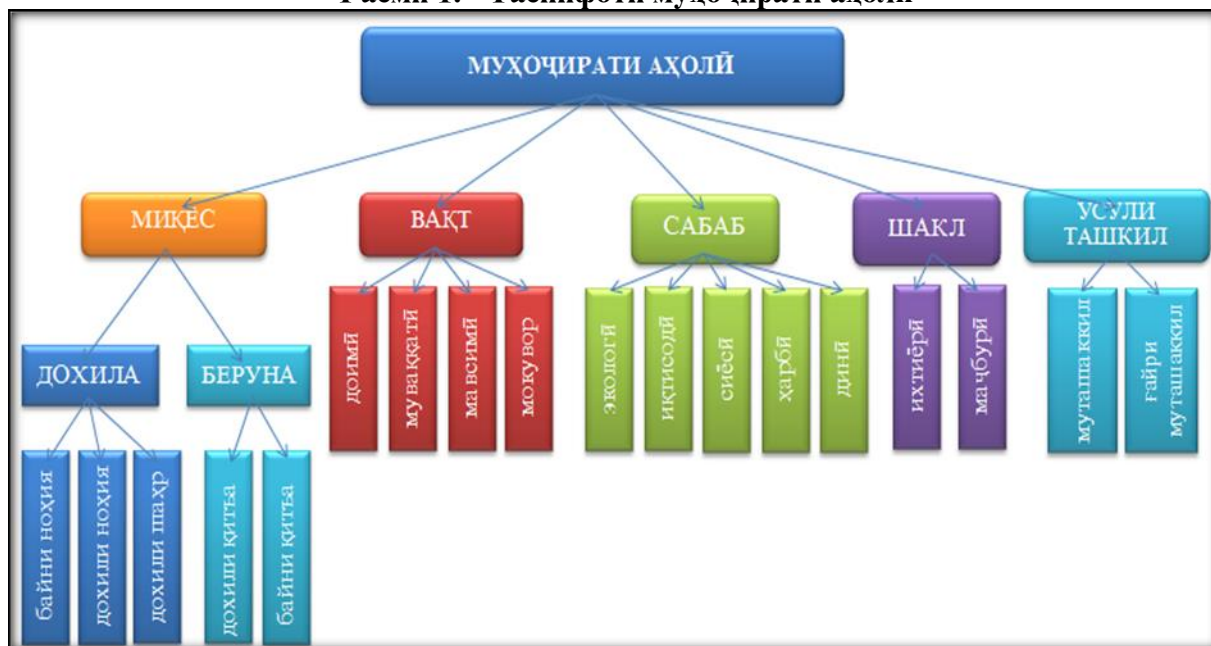
Ҳаракати иҷтимоӣ танҳо тавсифоти сифатии аҳолиро тағйир медиҳад. Вале дар қиёс бо муҳоҷират, ки онҳо ба ҳам шабоҳати зиёд доранд, он на танҳо як бахши маҷмӯро, балки кулли маҷмӯро фаро мегирад.

Ҷамчунин, таҳқиқҳои гуногунҷабҳа дар асарҳои илмӣ ва таҳқиқотҳои олимони тоҷик низ мушоҳида мегардад. Дар ин робита, қабл аз ҳама асарҳои Исломов, С.И. Умаров, Х. Улмасов, Р. Зокиров, Г. Николаева, Л.Ю. Коситов, О. Маҳмадбеков, М.Ш. Ҳақимов, П. Исломов, Ф.С. Олимова, С. Зокиров, Т.Н. Абдуллоев, Р. ва Бобохонов, М машғул гардида буданд.

Аз нуқтаи назари муаллиф таснифоти муҳоҷирати аҳоли ба тариқи зайл дар ҷадвали зерин оварда шудааст.

Расми 1. - Таснифоти муҳоҷирати аҳоли

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси китоби дарсии Раҳмонов Ш.Т. “Географияи аҳоли” – Душанбе, 2011. 162. с.

Андешаи муаллиф дар он аст, ки мазмуни асосии концепсияи серҳаракатии ҳиҷрати аҳоли дар чорҷубаи муносибати иқтисодию маскунсозӣ ба тарзи зайл тавсиф мегардад:

-шаклҳои гуногуни ҳаракати аҳоли - табиӣ, иҷтимоӣ ва ҳудудӣ, ки вобастагии мутақобила доранд;

-серҳаракатии ҳиҷрат ба тарзи воқеӣ бо рушди ҷамъиятӣ заминасозӣ мегардад. Аз ин рӯ, пеш роҳи онро гирифтани маънӣ надорад, баръакс онро истифода бояд кард;

-қонуни мутаҳаррикии аҳоли хусусияти воқеӣ дорад ва бо пешрабии ҷамъияти ҳаракати муҳоҷират ҳамонро ҳар чӣ бештар ва дар маҷмӯъ ба зарурати иҷтимоӣ иқтисодӣ табдил ёфта, чун қоида, афзоиш меёбад.

Дар рафти тадқиқот муаллиф муайян намудани таъсири муҳоҷират, моҳият ва хусусиятҳои асосии он, қувваҳои ҳаракатдиҳанда ва муайян кунандаи рафтори муҳоҷирони меҳнатӣ, масъалаҳои асосие ба ҳисоб мераванд омӯзиши намудааст.

Мувофиқи ақидаи ӯ муҳоҷират, яке аз проблемаҳои муҳими аҳоли буда, на танҳо чун ҳаракати механикии аҳоли, балки чун раванди ҷамъиятии мураккаби ба ҷанбаҳои зиёди ҳаёти иҷтимоӣ сиёсӣ даҳлат кунандааст.

Ҳангоми омӯзиши муҳоҷират муаллиф пешниҳод менамояд, ки ҷанбаҳои гуногуни мушкилоти иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва экологиро муайян намуда, дар ҳалли масъалаҳои мутақобилаи байни табиат ва ҷомеа пешрафти комплекси ҳудудӣ истиҳсолӣ ба роҳ монда шавад.

Дар доираи зербоби дуюми боби якум – «Таърихи муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» баррасӣ гардидааст. Ин зербоб таърихи ташакулёбии минтақавӣ муҳоҷират дар давраҳои гуногуни таърихи ҷумҳуриро дар бар гирифтааст.

Таҳқиқи сарчашмаҳои асосии раванди муҳоҷирати меҳнатӣ дар тӯли садсолаҳо оғоз ёфта, олимони соҳаҳои мухталифи илм бо истифода аз равияҳои гуногун ҷиҳати муайян намудани қонунмандии рушди он саҳми худро гузоштаанд. Бахусус,

омӯзиши масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ аз ҷониби муҳаққиқони аврупоӣ дар нимаи дууми асри XIX вусъат пайдо кардааст. Бори аввал роҷеъ ба мардикорҳои қуҳистонӣ дар навиштаҳои худ сайёҳи машҳур Федченко, А.П. соли 1871 тазаққур медиҳад.

Дар бораи тоҷикони қуҳистон дар Фарғона Наливкин, В.П. чунин маълумот медиҳад, ки “Падидаи мардикорӣ бинобар мавҷуд будани сатҳи пасти рушди қувваҳои истеҳсоли дар Қаротегин, камзаминӣ ё безаминӣ, факру нодорӣ (камбизоатӣ), инчунин барзиёд будани қувваҳои корӣ дар деҳот дида мешавад”.

Дар охири асри XIX ва оғози асри XX аз баъзе деҳаҳои болооби Зарафшон ҳар сол аз 25 то 75% мардони калонсол барои мардикорӣ мерафтаанд.

Муаллиф қайд менамояд, ки муҳоҷирати аҳолии Тоҷикистонро дар шароити кунунӣ дар тамоюли дақиқан муайяншудааст. Аз як тараф, саҳти ҳудудии аҳолии бумӣ то ба ҳадди муайян рушд мекунад ва бо афзоиши умумии ҷараёни рушди иқтисодӣ заминасозӣ мегардад, ки он бо рушди муносибатҳои бозорӣ ва таъмини ислоҳоти иқтисодӣ иртибот дорад. Аз тарафи дигар, берун рафтани аҳоли аз қаламрав идома дорад ва қобили тавачҷуҳ он аст, ки ба ҷараёни муҳоҷират ҳарчи бештар мардумони бумии Тоҷикистон, аз ҷумла мардуми деҳот, ки пештар барои он муҳаррикии сусти ҳудудӣ хос буд, ҷалб мегарданд.

Тадқиқотҳо собит менамоянд, ки равандҳои муҳоҷират ба нишондиҳандаҳои демографии Тоҷикистон таъсири муайяне мерасонад. Бо дарназардошти маҳдуд будани имконоти бозори миллии қор дар амри тавони истифодаи қувваи қорӣ афзоянда ва идома ёфтани озодшавии қувваҳои қорӣ аз соҳаҳои алоҳида бар асари таъмини ислоҳот ва татбиқи сиёсати озодии иқтисод, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ба зиёд намудани содироти қувваи қорӣ аҳамияти муҳим доранд.

Дар зербоби сеюми боби якум – «Тавсифи иқтисодӣ – географии муҳоҷирати меҳнатӣ, сабаб ва шаклҳои он» баррасӣ гардидааст. Дар ин зербоб муаллиф дар бораи муҳоҷирати меҳнатӣ, сабаб ва шаклҳои асосии он тадқиқоти илмӣ гузаронидааст.

Ҳангоми таҳлили муҳоҷирати аҳолиро вобаста ба як қатор нишонаҳо таҷриба намудем. Биёед ба муҳимтарини онҳо назар андозем:

1. Вобаста ба хусусияти гузариши сарҳад муҳоҷирати хориҷӣ ва дохилиро ҷудо мекунанд.

Қувваҳои қорӣ аҳоли, ки бештар ба муҳоҷирати хориҷӣ алоқаманд аст, муҳоҷирати убури сарҳади давлатӣ мебошад. Ҳангоми баррасии муҳоҷирати байнидавлатӣ шаш гурӯҳи муҳоҷирон ҷудо карда мешаванд: муҳоҷирони меҳнатӣ, муҳоҷирони ғайрирасмӣ, гурезаҳо, таҷрибаомӯзон, қормандони илм, сайёҳоне, ки барои истироҳат мераванд.

2. Аз рӯйи нишондиҳандаҳои вақт муҳоҷиратро ба доимӣ, муваққатӣ, мавсимӣ ва моқувор ҷудо мекунанд.

Муҳоҷирати бебозгашт ба тағйири қатъии ҷойи истиқомати доимӣ вобастагӣ дорад. Мисоли чунин муҳоҷират қўч бастан аз як ноҳия ба дигар ноҳия, ё ин ки аз ба шаҳр шуда метавонад. Яъне ба ҷои зисти авалаш бар намегардад.

3. Омӯзиши масъалаҳои ҳиҷрати аҳоли муносибатҳои милли ва ба ҳам алоқамандию таъсиррасонии онҳо, хусусиятҳои инкишофи онҳо ҳам аз ҷиҳати назариявӣ ва ҳам амалӣ аҳамияти муҳимро қасб намудаанд. Масъалаи маъқур маҳсусан дар шароити ҷаҳони муосир, ки инкишофи муносибатҳои милли, ҳалл ва

самаранокии онҳо дар тамоми дунё ва аз ҷумла дар кишварҳои ИДМ дар сафи аввал баромадаанд.

4. Аз рӯи шаклҳои амалисозӣ муҳоҷират ба ҷамъияти муташаккил, ки бо иштироки мақомоти давлатӣ ё ҷамъиятӣ ва кумаки иқтисодии онҳо сурат мегирад ва ғайримуташаккил, ки бо қувва ва маблағҳои худ муҳоҷирон бидуни ёрии моддӣ ва ташкилӣ аз ҷониби ягон муассисае амалӣ карда мешавад, тақсим мегардад.

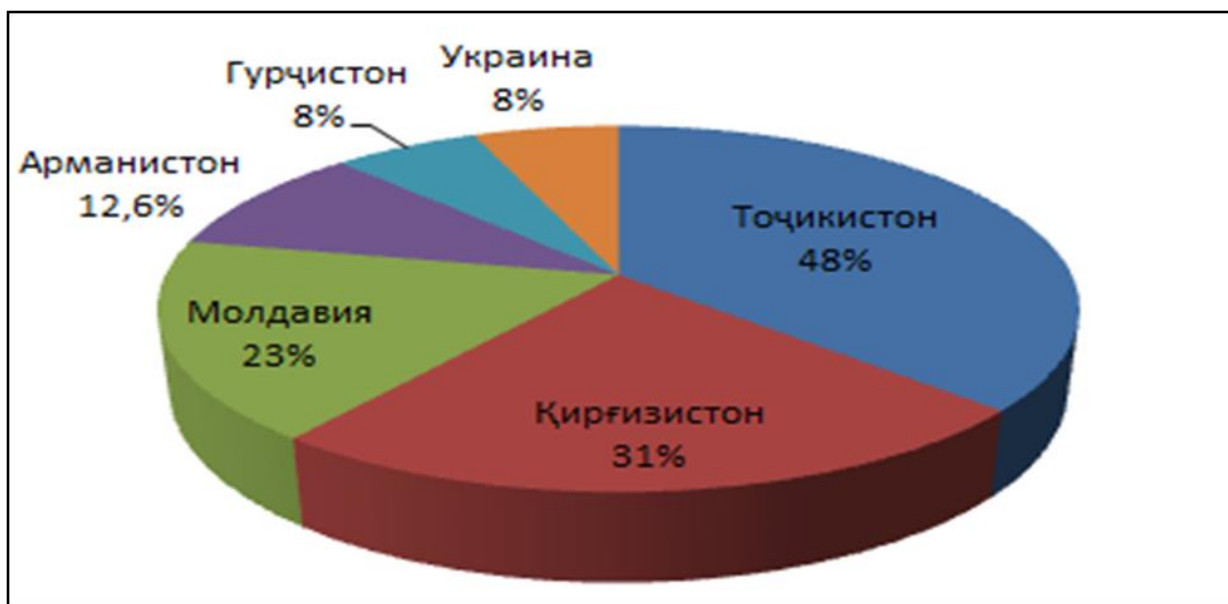
5. Вобаста ба он, ки интиқоли одамон бо тасмими худ онҳо ва ё новобаста ба худ онҳо сурат мегирад, муҳоҷират ба намудҳои ихтиёрӣ ва маҷбурӣ ҷудо намудан мумкин аст.

Академик, Р.К. Раҳимов кайд мекунад, ки «Хусусиятҳои гузариш ба муносибатҳои бозорӣ ва бартарии нисбии захираҳои меҳнатӣ дар Тоҷикистон, ин зарурати коркарди сиёсати муҳоҷирати хориҷии меҳнатӣ ва барои бомуваффақият татбиқ намудани он – танзими фаъоли объективонаи давлатиро талаб мекунад».

Аҳамияти махсусро барои иқтисодӣ мамлакатҳои содиркунандаи қувваи корӣ воридшавии ашёи хориҷӣ дорад, ки муҳоҷирон ба Ватан интиқол менамоянд. Маблағҳои ба Ватан интиқол намудаи онҳо баъзан қисми асосии даромадҳои мамлакатро ташкил мекунанд ва ҳамин тавр, ба муътадилшавии вазъи молиявӣ мусоидат менамоянд.

Диаграмаи 1.

Ҳиссаи интиқоли маблағҳои муҳоҷирони меҳнатӣ дар ММД-и кишварҳо.

Сарчашма: <https://fmimg.finmarket.ru/nws1/031013/vb2.png> (10.10.2022)

Барои Тоҷикистони муосир, пеш аз ҳама, муҳоҷирати хориҷии меҳнатӣ асосан қувваи кории тахассус надошта хос аст. Қисми зиёди араёни муҳоҷират аз Тоҷикистон ба мамлакатҳои ИДМ, алаҳусус ба Русия ва мамлакатҳои Осиёи Марказӣ нигаронида шудааст. Мувофиқи маълумотҳои гуногун, ин нишондиҳанда аз 500 то 850 ҳазор нафар ва ҳатто зиёдтар аз инро ташкил медиҳад.

Ҷиҳати ислоҳи камбудҳои мавҷуда, дар асоси тадқиқоти муаллиф, ин ҷалби сарватҳои табиӣ ба истехсолот ва муайян намудани таъсири онҳо дар рушди соҳаҳои

хочагии халқ мебошад. Барои бунёди чайҳои кори доимӣ дар кишвар, бояд ҳамаи ташкилотҳои дахлдори давлатию ҷамъиятӣ кӯшиш ба харҷ диҳанд, ки ҳарчи бештар роҳҳои ҷалби сармояи ватани ва хориҷро зиёд кунанд.

Боби дуюми диссертатсия – «Муҳочирати меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити иқтисодӣ бозоргонӣ» аз се зербоб иборат аст. Дар боби мазкур масоили сабаб ва омилҳои муҳочирати меҳнатӣ, ҷиҳатҳои мусбӣ ва манфии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, проблемаҳои мавҷудаи муҳочирати меҳнатӣ ва омода намудани кадрҳои баландихтисос мавриди таҳлил қарор ёфтаанд.

Дар зербоби якуми боби дуум – «Сабаб ва омилҳои муҳочирати меҳнатӣ, ҷиҳатҳои мусбӣ ва манфии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» сухан дар бобати сабаб ва омилҳои муҳочирати меҳнатӣ, ҷиҳатҳои мусбӣ ва манфии он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон меравад.

Барои таҳлили сабабҳои иқтисодии муҳочирати байналхалқии қувваи корӣ, усулҳои истифода мешаванд, ки дар таҳлили ҳаракати байналхалқии сармоя мавриди истифода қарор гирифтаанд.

Дар натиҷаи муҳочират ҳаҷми қувваи истеҳсолот дар ҷаҳон ҳамчун натиҷаи истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ аз ҳисоби азнавтасимнамоии байнидавлатии онҳо афзун мешавад. Вале тақсимои даромади иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз муҳочират байни минтақаҳои равонкунанда ва қабулкунандаи муҳочирон нобаробар сурат мегирад, ки ин барои барқарор шудани системаи васеи танзими давлатию байналхалқии ҷараёни муҳочирати меҳнатӣ оварда мерасонад.

Инчунин, аз ҷониби СММ номгӯи якчанд нишондиҳандаҳо ҳамчун ченаки сатҳи зиндагии аҳоли тавсия карда шудааст: сатҳи таваллуд, ғавт ва давомнокии умри инсон; вазъи санитарияи гигиенӣ; сатҳи истеъмоли озуқаворӣ; шароити манзил; таҳсил ва маданият; меҳнат ва сатҳи шуғл, таносуби даромад ва хароҷот; нархи молҳои озуқаворӣ; таъминот бо нақлиёт; имконияти истироҳат; низоми таъминоти иҷтимоӣ; ҳуқуқ ва озодии инсон.

Аз ин бармеояд, ки барои ҳисоби сатҳи зиндагии аҳоли дар қатори нишондиҳандаҳои моддӣ, инчунин, нишондиҳандаҳои маънавӣ, ба монанди таъмини ҳуқуқ ва озодӣ, давомнокии умр, маданият ва ғайра истифода бурда мешаванд. Бинобар ғайриимкон будани инъикоси миқдории онҳо, додани нишондиҳандаи интегралӣ маҷмуи сатҳи зиндагӣ душвор аст.

Муаллиф бар он ақидаанд, ки ҷойивазкунии қувваи корӣ (ҳамчун омилҳои истеҳсолӣ) дар байни мамлакатҳо, бо кадом сабабҳои, ки ба миён наомада бошад, оқибати ҷиддии иҷтимоӣ иқтисодӣ дорад ва барои сиёсати берунии иқтисодии давлат аҳамияти муайяно доро.

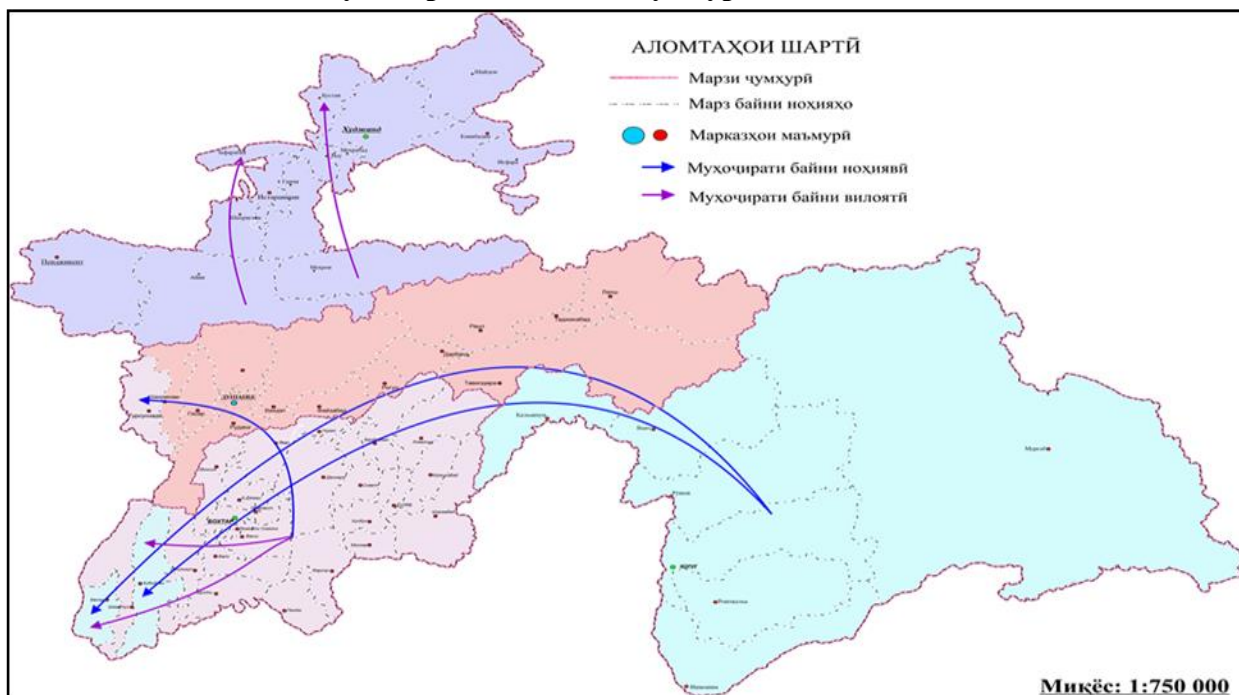
Дар натиҷаи таҳлили шарҳи мафҳумҳои сатҳ ва сифати зиндагии аҳоли ба ҳулосае омадан мумкин аст, ки то ҳол фаҳмиши ягонаи ин мафҳумҳо вучуд надорад. Ин ҳолат ба пайдо шудани як қатор арзишҳо оид ба фаҳмиши дурусти ин мафҳум, коркарди низоми возеҳи баҳисобгирии онҳо сабаб гаштааст. Бинобар ин, ҳуб мешуд, сатҳи зиндагӣ танҳо тибқи нишондиҳандаҳои моддӣ ва сифати зиндагӣ бошад, дар маҷмуъ ҳар ду моддӣ ва маънавӣ ҳисоб карда шавад.

Сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба муҳочирати дохилии (иштиёрии) аҳоли аз мавзӯҳои кӯҳӣ, наздикӯҳӣ ва ноҳияҳои зичии аҳолиашон зиёд ва камзамин ба ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои муҳочирон дар интиҳоби озодонаи ҷойи истиқомат,

обод намудани заминҳои бекорхобида ва аз худ намудани заминҳои ноқорам, инкишофи минбаъдаи соҳаи кишоварзӣ бо истифодабарии захираҳои зиёди меҳнати аз ҳисоби шаҳрвандони бекор, мусоидат намудан ва баланд бардоштани шароити зисти аъзоёни оилаи муҳоҷирон ва паст кардани сатҳи камбизоатӣ, пешгирии муҳоҷирати дохилии ғайрирасмӣ, таҳкими дӯстӣ миёни миллатҳо ва халқиятҳо дар ҷойҳои сукувати муҳоҷирон, бо мақсади ҷалби ҷавонон ва барпо кардани инфрасохтори деҳот равона гардидааст.

Харитаи 1.

Муҳоҷирати дохилии Ҷумҳурии Тоҷикистон

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои Хадамоти муҳоҷират ва шуғли аҳолии Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Кӯчонидани муҳоҷирони дохилӣ (ихтиёрӣ) аз як минтақа ба минтақаи дигар танҳо дар ҳолати мавҷуд будани кафолатномаи расмии тарафи қабулкунандаи муҳоҷирон доир ба ҷойгир кардан дар хонаҳои истиқоматӣ ва ё ҷудо намудани қитъаи замин барои сохтмони манзили зисти доимӣ, таъминот бо оби нӯшокӣ, барқ, сохтмони роҳҳои дохилихоҷагӣ, хизматрасонии тиббӣ, ҷойҳои корӣ барои ҳамаи аъзоёни оила, таъминоти ҳолати санитарии муносиб ва тибқи имкониятҳои мавҷудбуда барпо намудани иншооти иҷтимоӣ бояд амалӣ карда шавад.

Дар ҷумҳурӣ нақшаи муҳоҷирати дохилӣ аз ноҳияҳои камзамин ва сераҳолии кӯҳистон ба водӣҳои дорой заминҳои бекор хобида барои солҳои 2022-2024 қабул гардид, ки бо қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 – юми декабри соли 2021 №518 тасдиқ шудааст.

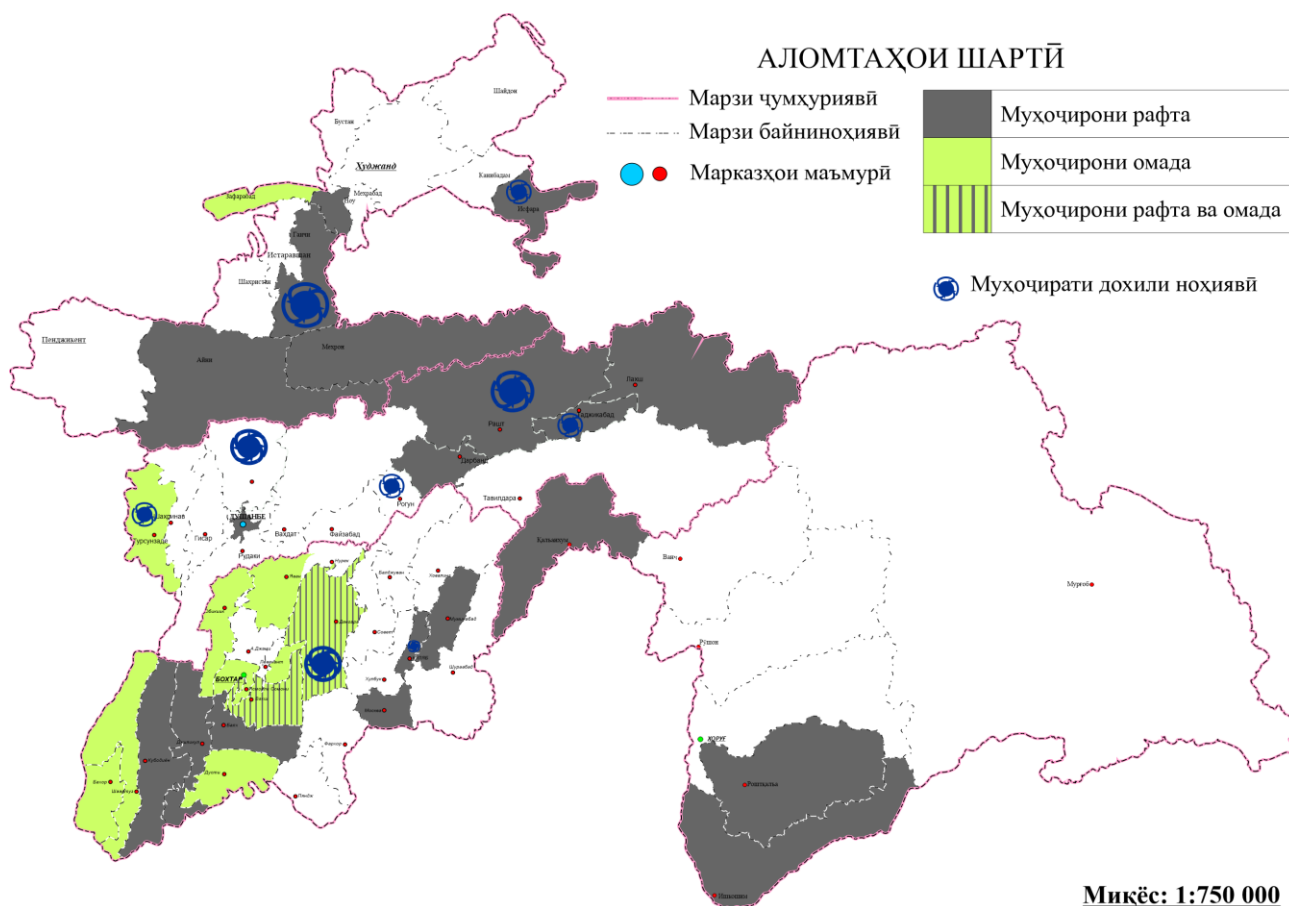
Нақшаи муҳоҷирати дохилии ҷумҳурӣ барои солҳои 2022–2024

№	Номгӯи вилоятҳо ва шаҳру ноҳияҳои интиқолдиҳандаи муҳоҷирони дохилӣ	Номгӯи шаҳру ноҳияҳои қабулкунандаи муҳоҷирони дохилӣ	Шумораи умумии оилаҳои муҳоҷирони дохилии дар солҳои 2022-2024 қўчонидашаванда	Солҳо		
				2022	2023	2024
1.	Ҳамагӣ дар ҷумҳурӣ:		904	300	303	301
2.	Вилояти Мухтори Қўҳистони Бадахшон		50	15	20	15
1)	Дарвоз	Хуросон	15	5	5	5
2)	Ишкошим	Хуросон	35	10	15	10
3.	Вилояти Суғд		90	30	30	30
1)	Исфара	Исфара	50	15	20	15
2)	Қўҳистони Мастҷоҳ	Хуросон	40	15	10	15
4.	Вилояти Хатлон		552	188	181	183
1)	Хуросон	Хуросон	100	30	35	35
2)	Бохтар	Хуросон	15	5	5	5
3)	Қўшониён	Хуросон	50	15	15	20
4)	Шаҳритус	Н. Хусрав	18	6	6	6
5)	Леваконт	Хуросон	15	5	5	5
		Н. Хусрав	15	5	5	5
6)	Ш. Шохин	Н. Хусрав	30	10	10	10
		Ш. Шохин	70	25	25	20
7)	Восеъ	Хуросон	50	20	10	20
8)	Темурмалик	Хуросон	40	10	20	10
		Н. Хусрав	4	2		2
9)	Қ. Балхӣ	Қ. Балхӣ	60	20	20	20
10)	Қубодиён	Н. Хусрав	15	5	5	5
11)	Муминобод	Хуросон	35	15	10	10
		Турсунзода	35	15	10	10
5.	Шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ		212	67	72	73
1)	Роғун	Н. Хусрав	2			2
		Файзобод	50	17	17	16
2)	Рашт	Рашт	100	30	35	35
		Н. Хусрав	30	10	10	10
3)	Тоҷикобод	Н. Хусрав	15	5	5	5
		Хуросон	15	5	5	5

Сарчашма: Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2021, №518 тасдиқ шудааст.

Барои он ки чараёни муҳоҷирати аҳоли чӣ дар дохили кишвар ва чӣ берун аз он мақсаднок ва босамар идора карда шавад, бояд хусусият ва табиати муҳоҷирати аҳолии мамлакатро аз нуқтаи назари урфу одат, фарҳанг, маданият ва тарзи зист, сатҳи донишу малакаи корӣ, оила ва дигар масъалаҳои иҷтимоию иқтисодии аҳоли донем, зеро маҳз ҳамин омилҳо боиси афзун ва ё кам гардидани муҳоҷирати аҳоли шуда метавонанд. Бо ҳамин иқдом мо метавонем самарнокии муҳоҷирати меҳнатиро бо ташкил намудани курсҳои махсуси тайёрии касбии муҳоҷирон ва ҷорабинҳои фарҳангию маданӣ чӣ дар минтақаҳои равонкунанда ва чӣ қабулкунандаи муҳоҷир таъмин намоем.

Мухочирати байниноҳиявӣ (дохилӣ) дар Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Микёс: 1:750 000

Сарчашма: таҳияи муаллиф дар асоси маълумотҳои Хадамоти муҳоҷирати Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Аммо новобаста аз ҷиҳатҳои манфии муҳоҷироти меҳнатӣ чунин ба ҳулоса омадан мумкин аст, ки бо назардошти ақидаҳои дар боло зикр гардида ва бо вучуди ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқии муҳоҷирони меҳнатӣ бояд ҷорабиниҳои зерин андешида шаванд:

-пешбинӣ кардани сатҳи баланди маълумотнокии иқтисодии меҳнатии муҳоҷирон чи дар доираи инкишофи таҳассус ва чи дар доираи ҳудудҳои ҳуқуқии онҳо, барои ҳалли ин масъала ташкил намудани курсҳои кӯтоҳмуддати 3-4 моҳи тайёркунӣ ва омӯзиши таҳассуси бекорону муҳоҷирони меҳнатӣ бо ихтисосҳои гуногун, ки талабот ба онҳо чи дар ҷумҳурӣ ва чи берун аз он зиёд аст;

- бо вучуди амал намудани курсҳои махсуси касбомӯзии калонсолон дар заминаи муассисаҳои таълими Маркази шуғли аҳоли, литсейҳои касбҳои техникаӣ ва марказҳои давлатии иҷтимоӣ ташкил намудани курсҳои кӯтоҳмуддат ва гузардидани ҳар гуна озмун ва ҷорабиниҳо мувофиқи мақсад аст, барномаҳои чунин курсҳо аз ҷониби идораи давлатии шуғли аҳоли таҳия шуда, Вазорати меҳнат ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли бояд тасдиқ намояд;

-бо мақсади баландбардории сатҳи иттилоотонии муҳоҷирони меҳнатӣ доир ба масъалаҳои таҳассусӣ ва ҳуқуқӣ, инчунин, ҷалби эътибори ҷомеа ба масъалаҳои мазкур лозим меояд, ки оид ба муаммоҳои муҳоҷирати меҳнатӣ ва бекорӣ буклетҳо ва varaҳои махсус омода ва аз ҷоп бароварда шаванд;

-барои кулли муҳочирони меҳнатӣ ташкили машғулиятҳои таълимӣ доир ба қоидаҳои рафтори шаҳрвандони хориҷӣ дар давлати қабулкунандаи муҳочирон дар асоси қонуни мавҷудбуда "Оид ба вазъи иҷтимоии шаҳрвандони хориҷӣ дар давлати қабулкунандаи муҳочирон" ба роҳ монда шавад;

- доир ба масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ бояд байни мутасаддиёни шуъбаҳои омили минтақаҳои ҷумҳурӣ ба хусус вилоятҳо гуфтугузори ҳамачониба васеъ баргузор гардад ва марказҳои бақайдгирию машваратии муҳочирон зиёд ва сатҳи хизматрасонию фаҳмондадихӣ хуб ба роҳ монда шавад. Зеро то ҳоло дар ҷумҳурӣ муҳочирати меҳнатии дохилӣ дар ягон сохторҳои ҷумҳурӣ ба қайд гирифта намешаванд.

-ташкили босуботи қорҳои иҷтимоии раваншиносӣ бо муҳочирони меҳнатӣ бо мақсади ниғаҳдории алоқаи онҳо бо оилаи худ ва ғамхорӣ намудан ба аъзоёни оилаи худ хеле муфид аст.

Умуман, ба ақидаи мо, зарур аст, ки барномаю чорабиниҳо барои баланд бардоштани дараҷаи таҳассуснокӣ ва дониши ҳуқуқӣ муҳочирони меҳнатӣ омода карда шавад, то ки ба онҳо оид ба дарёфти қорӣ мувофиқ ва манбаи даромади дилхоҳ кумак расонанд ва дар кам кардани сатҳи камбизоатии муҳочирон ҳиссаи назаррас гузоранд.

Дар доираи зербоби дуюми боби дуюм – «Проблемаҳои мавҷудани муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» мавриди таҳлил қарор гирифтааст. Муаллиф иброз менамояд, ки яке аз проблемаҳои асосии мавҷуд будани муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин норасоии ҷойҳои қорӣ доимӣ дар кишвар мебошад.

Аз ин рӯ, муаллиф қайд менамояд, ки солҳои охир муҳочирати меҳнатӣ ва раванди муҳочират, метавон гуфт, ба ҳамаи соҳаҳои муҳимми ҳаёти шаҳрвандон, ба инкишофи соҳаҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва сиёсии мамлакат таъсири бевосита расонидааст.

Имрӯз ҳамагон, бахусус, олимону сиёсатмадорон, рӯзноманигорон ба омӯзиши масъалаҳои муҳочират машғуланд. Айни замон ба ин масъала тавачҷуҳи зарурӣ дода мешавад ва ин аз он сабаб аст, ки муҳочирати меҳнатии хориҷӣ дар рушди ҷомеаи мо саҳми бузурге дорад.

Аз таҳлилҳо бармеояд, ки сабабҳои асосии ҷалби муҳочирати берунӣ набудани ҷои қор, паст будани музди меҳнат, сатҳи камбизоатӣ ва номуайянии ин дурнамо дар ҷумҳурӣ мебошад. Ғайр аз он, қувваи қорӣ дар Тоҷикистон арзон буда, қордиҳандагони мамлакатҳои пасошуравиро ҳамачониба ва пурра қонё мегардонанд. Ҳамин тавр, ҳулоса баровардан мумкин аст, ки омилҳои иқтисодии муҳочирати меҳнатӣ ба мамлакатҳои собиқ Шуравӣ ҷунинанд: талабот ба қувваи қорӣ, музди меҳнатӣ нисбатан баланд, имқонияти пайдо намудани ҳуқуқи гирифтани шаҳрвандии доимӣ, бо ҷои қори доимӣ ва манзил таъмин будан, имқонияти гирифтани қасб ва баланд бардоштани сатҳи ихтисос мебошад.

Муҳочират проблемаи бекориро дар Тоҷикистон сабук гардонида, шиддатнокии муайяни иҷтимоиро дар ҷамъият паст менамояд, имқонияти ба даст овардани захираҳои меҳнатиро, ки дар ниҳояти қор ба манфиати иқтисодиёти мамлакат қор мекунад, ғаъол мегардонад.

Ҷадвали 2.

Тақсимои бекорони дар мақомоти шуғли аҳоли ба қайд гирифташуда аз рӯи дараҷаи маълумотнокӣ дар сатҳи вилоятҳо, ш. Душанбе ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ

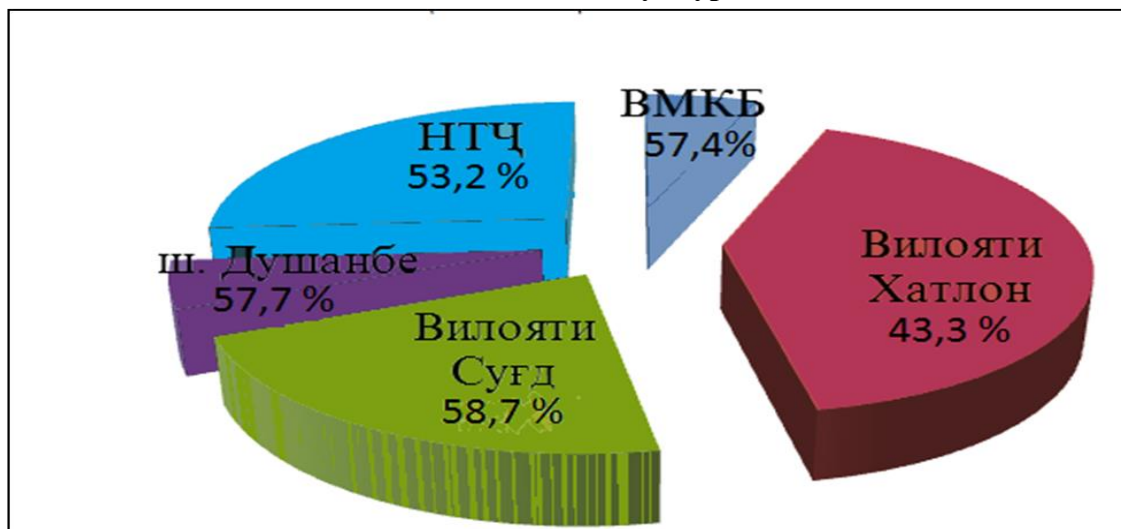
(ҳаз. нафар)

	1996	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021
Ҷумҳурии Тоҷикистон									
Шумораи бекорон	37,5	47,7	38,8	44,5	55,5	49,7	47,5	49,0	49,9
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
олӣ	1,1	3,8	2,2	2,8	4,2	3,5	3,4	4,0	4,0
миёнаи касбӣ	4,7	7,2	4,9	7,5	8,0	7,5	6,3	6,3	7,7
ибтидоии касбӣ	7,7	6,9	20,0	6,1	8,8	7,9	6,8	6,9	6,6
миёнаи умумӣ	24,0	31,8	11,7	28,1	34,5	30,8	31,0	31,8	31,6
Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон									
Шумораи бекорон	4,4	13,8	11,0	3,5	3,3	4,9	5,1	4,5	4,7
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
олӣ	0,1	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
миёнаи касбӣ	-	0,4	0,5	0,4	0,2	0,7	0,5	0,4	0,4
ибтидоии касбӣ	3,3	0,8	9,1	0,3	0,7	0,8	1,1	0,9	0,9
миёнаи умумӣ	1,0	21,1	1,2	2,6	2,1	3,0	3,3	2,9	3,2
Вилояти Хатлон									
Шумораи бекорон	7,0	6,9	6,3	15,1	24,3	16,0	15,0	14,6	15,0
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
Олӣ	0,1	0,7	0,9	1,1	1,7	0,8	0,6	0,7	1,0
миёнаи касбӣ	0,5	1,6	1,0	2,0	3,7	1,7	1,1	1,0	1,6
ибтидоии касбӣ	0,9	1,8	3,3	1,4	3,1	1,2	0,9	0,8	0,8
миёнаи умумӣ	5,6	2,8	1,1	10,6	15,7	12,4	12,4	12,1	11,6
Вилояти Суғд									
Шумораи бекорон	15,3	15,1	12,6	14,3	10,9	9,7	8,1	9,8	7,9
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
Олӣ	0,6	1,7	0,7	0,8	0,8	1,1	1,1	1,3	0,8
миёнаи касбӣ	2,3	3,1	2,6	2,9	1,7	1,7	1,0	1,5	1,4
ибтидоии касбӣ	1,2	2,0	3,7	2,5	2,0	1,4	0,9	1,3	0,8
миёнаи умумӣ	11,2	8,3	5,6	8,1	,3	5,5	5,1	4,8	4,9
шаҳри Душанбе									
Шумораи бекорон	0,5	0,8	1,8	2,4	2,5	2,5	2,7	3,3	4,9
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
Олӣ	0,1	0,2	0,2	0,1	0,09	0,2	0,2	0,02	0,2
миёнаи касбӣ	0,3	0,1	0,3	0,5	0,005	0,02	0,01	0,01	0,3
ибтидоии касбӣ	-	0,2	0,5	0,06	-	0,2	0,2	0,09	0,3
миёнаи умумӣ	0,1	0,3	0,8	1,7	2,4	2,1	2,4	3,2	4,1
Ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ									
Шумораи бекорон	10,2	13,1	7,1	9,2	14,5	16,6	16,6	17,6	17,5
аз он ҷумла дорои маълумоти:									
Олӣ	0,2	0,8	0,2	0,6	1,4	1,2	1,4	1,7	1,7
миёнаи касбӣ	1,6	2,0	0,5	1,7	2,4	3,4	3,7	3,3	4,0
ибтидоии касбӣ	2,3	2,1	3,4	1,8	2,9	4,2	3,8	3,8	3,9
миёнаи умумӣ	6,1	8,2	3,0	5,1	7,9	7,9	7,8	8,8	7,9

Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Демографияи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон. 30 – солагии давлатӣ маҷмӯи оморӣ. – Душанбе, 2021.

Ҳамин тавр, дар вазъияти кунунии рушди иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳочирати меҳнатӣ ва муҳочирати таълимӣ аҳамияти бузург дорад ва таъсири он дар бозори меҳнат дар мамлакат оид ба баргузори бозори миллӣ ва ҷараёнҳои онҳо ҳаҷми истеҳсолоти саноати рақобатпазир, маблағгузори тамоми субъектҳои хоҷагидорӣ хеле зиёд аст.

Тақсими бекорони дар мақомоти шуғли аҳоли ба қайд гирифташуда дар минтақаҳои ҷумҳурӣ

Сарчашма: Агентии омери назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон. –Душанбе, 2021.

Роҳи дигари самарабахши бо шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат таъмини ширкати фаъолна ва мунтазами бахши хусусӣ дар ин раванд аст, зеро бахши хусусӣ барои ҳаллу фасли масъалаи бо шуғли муносиб таъмин намудани бекорон ва корҷӯён имкони бештар дорад.

Музди нисбатан баланди кор, истифода аз таҷҳизоти муосир ва тибқи талаботи бозор роҳандозӣ гардидани фаъолият коргаронро ҷолиб гардондаанд.

Муҳочират ва рушд – ҳадаф аз идораи муҳочират, кумак ба таҳти назорат гирифтани ва тавсияи муҳочират барои муҳочирон дар ҷомеа мебошад.

Ҳадаф аз мусоидат ба муҳочират пуштибонӣ ва афзоиши қобилияти кори коргарон, мутахассисон, донишҷӯён, коромӯзон, ҷиҳати самаранок ҷо ба ҷо кардан дар минтақаҳо мебошад.

Ҳадаф аз танзим додан ба муҳочират кӯмак ба давлат ва ҷомеа дар шинохти шахсоне мебошад, ки қасди даромад ба қаламрави давлатро дошта, ба даромади гуруҳе, ки иҷозати дохилшавӣ надоранд монета мешаванд.

Мақсади идораи муҳочирати иҷборӣ кумак ба ашхосе, ки дар вақти низоҳои сиёсӣ, воқеаҳои хатарнок ҷиҳати фирор аз кишвар ва бозгашти онҳо ба кишвари худ мебошад. Гуреза ва паноҳҷӯён аз «афроде, ки дар ҳоли ҷо ба ҷо гузори мебошанд», ва ба таваҷҷуҳи хос ниёздоранд.

Ҳангоми омӯзиши маълум гардид, ки дар шароити ҳозира, суръати инкишофи иқтисодӣ нисбатан суст аст, ба таври шиддатнок афзоиш ёфтани захираҳои меҳнатӣ вазъиятро дар бозори меҳнат хеле мураккаб гардондааст.

Ҳангоми омӯзиши муҳочирати меҳнатӣ ба андешаи мо зарур аст, ки барнома ё лоиҳаи баланд бардоштани дараҷаи таҳассусӣ ва дониши ҳуқуқии муҳочирони меҳнатӣ омода карда шавад, то ки ба онҳо оид ба дарёфти кори мувофиқ ва манбаи даромади дилхоҳ кумак расонад ва дар паст гардонидани сатҳи камбизоатии муҳочирон ҳиссаи назаррас гузорад.

Дар зербоби сеюми боби дуюм – «Омода намудани кадрҳои баландхтисос ва дастгирии иҷтимоии аҳоли» баррасӣ гардидааст. Дар ин зербоб муаллиф ба масъалаи омода намудани кадрҳои баландхтисос ва дастгирии иҷтимоии аҳоли дар ҷумҳурӣ диққати ҷиддӣ додааст.

Ҳангоми чараёни омӯзиш маълум гардид, ки омода намудани кадрҳои баландхтисос дар шаҳри Душанбе ва дигар қисматҳои ҷумҳури ба роҳ монда шудааст.

Барои истеҳсолоти замонавӣ мавҷуд будани шумораи умумии қувваи корӣ кам аст. Истеҳсолоти имрӯза ва ояндаи мамлакат афзун гардони шумораи коргарони баландхтисосе, ки дорои маълумоти умумӣ ва касбианд, талаб менамояд. Пешрафти инқилоби илмию техникӣ, махсусан, дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, новобаста аз шакли моликият, афзунгардии ҳиссаи қиёсии кадрҳои муҳандисӣ-техникиро талаб менамояд.

Литсейҳои касбии техникӣ муассисаи асосӣ доир ба касбомӯзии ибтидоӣ буда, барои аз рӯи таҳассус фаъолияти меҳнатӣ намудани аҳоли кумак мерасонад. Литсейҳои касбии техникӣ метавонанд, минтақавӣ, соҳавӣ ва байнисоҳавӣ бошанд. Дар литсейҳо асосан барои соҳаҳои мухталифи иқтисоди миллӣ, бо назардошти талаботи онҳо, мутахассис тайёр карда мешавад.

Дар тамоми муассисаҳои литсейҳои касбӣ – техникӣ бештар аз 29 ҳазор, аз ҷумла наздик ба 9 ҳазор нафар духтарон таҳсил менамоянд ва тайёр кардани коргарон аз рӯи зиёда аз 100 номгӯи касбу ҳунар сурат мегирад. Ба тайёр намудан ва тарбияи хонандагон зиёда аз 3-5 ҳазор кормандони муҳандисӣ-омӯзгорӣ машғуланд.

Дар айни замон дар минтақаҳои гуногуни ҷумҳурӣ 24 адад литсейҳои касбӣ - техникӣ фаъолият доранд. Соли таҳсили 2020 – 2021 дар ин муассисаҳои талимӣ аз рӯи касбҳои гуногун зиёда аз 23,1 ҳазор нафар ба таълим фаро гирифта шуда буданд.

Бинобар он, аксар вақт дар омӯзишгоҳо чунин касбҳо омӯзонида мешаванд, ки талабот ба онҳо дар бозори меҳати замони ҳозира хеле маҳдуд аст. Ҳамин тавр, бояд қайд намуд, ки тамоми соҳаи ибтидоии касбомӯзӣ аз пешрафти имрӯзаи ҷамъият қафо мондааст.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон вазъияти маълумоти касбӣ – техникиро дар мамлакат ба ҳисоб гирифта, як қатор қарорҳои қабул намуд, ки барои пойдор гардондан ва инкишоф додани маълумоти касбӣ – техникӣ равона карда шудаанд.

Як қатор литсейҳои касбӣ талаботи бозори меҳнатро ба инобат гирифта, дар асоси худмаблағгузорӣ курсҳои ташкил намуда, кормандони худро аз курсҳои баландбардории маҳорати касбӣ гузаронидаанд. Бо вучуди ин, иҷрои вазифаҳои, ки аз консепсия бармеоянд, бо суръати хеле суст амалӣ мегардад, бинобар ин, дар низомии маълумоти касбӣ – техникӣ тағйироти ҷиддӣ ба назар намерасанд.

Оид ба ин масъалаҳо Вазорати саноат ва технологияи нави Ҷумҳурии Тоҷикистонро лозим меояд, ки барои касбомӯзони омӯзишгоҳҳои литсейҳои касбию техникӣ дар корхонаҳои истеҳсоли ба таҷрибаомӯзии истеҳсоли ҷалб намояд.

Чадвали 3.

Нишондиҳандаи қувваҳои корӣ ва истифоданашуда дар тақсироти минтақаҳо, ТҚК – 2020 (ба ҳисоби миёна дар як сол, ҳаз. нафар)

Нишондиҳандаи қувваҳои корӣ ва истифоданашуда	Шумора нафар					
	Ҳамагӣ	ВМКБ	Вилояти Суғд	Вилояти Хатлон	Шаҳри Душанбе	НТЧ
Аҳолии қобили меҳнат (15-75 сола)	4103,6	154883	1708480	1934821	566079	1212094
Қувваҳои корӣ	2557,3	77022	806526	780422	201408	386850
- аҳолии машғул	2506,2	56411	760936	750100	178294	350729
- Шуғли ноপুরра вобаста ба давомнокии вақти корӣ	34984	707	5714	22940	1622	4002
- Бекорон	51	20611	45590	30322	23114	36121
Шахсони ба ҳайати қувваҳои корӣ дохил нашуда	2932076	61780	734357	1013253	356541	766145
- Қувваҳои кории эҳтимоли	94985	9374	8883	18206	5504	53017
Нишондиҳандаҳои нисбӣ (бо %)						
Сатҳи иштироки аҳолии қобили меҳнат дар қувваҳои корӣ	42,4	51,7	51,9	42,5	35,6	32,0
Сатҳи шуғлнокии аҳоли нисбат ба аҳолии қобили меҳнат	39,4	37,9	48,9	40,9	31,6	29,0
Сатҳи бекорӣ	6,9	26,8	5,7	3,9	11,5	3,9
Нишондиҳандаҳои омехтаи сатҳи шуғли ноপুরра нисбат ба давомнокии вақти корӣ ва бекорӣ	8,5	27,7	6,4	6,8	12,3	10,4
Нишондиҳандаҳои омехтаи сатҳи бекорӣ ва қувваҳои кории эҳтимоли	12,0	53,2	7,2	6,5	16,1	25,4
Нишондиҳандаҳои якҷоякардашудаи қувваҳои кории истифоданашуда	12,7	39,8	7,5	9,2	15,0	24,1

Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Бозори меҳнат дар Ҷумҳурии Тоҷикистон: 30 – соли истиқлолияти давлатӣ (маҷмуи омили). 2021.

Мутахассисони пешбарандаи корхона бояд дар коркард ва ташхиси нақшаҳои таълим ширкат варзида дар қори шуруи омӯзгорон ва аттестатсияи литсейҳо фаъолона иштирок намоянд. Корхона бояд музди меҳнати омӯзгор - устои истеҳсолиро пардохт намояд, ҷихати дар сеҳҳои истеҳсоли таҷрибаомӯзии хонандагон ва омӯзгорон мусоидат намояд, барои ба қор қабул шудани хатмкунандагон қафолат диҳад. Муассисаҳои талими бояд кадрҳои баландиҳтисосро мувофиқи барномае, ки ба талаботи корхона мувофиқат менамояд, омода кунанд, зеро ҷунин ҳамқорӣ барои ҳарду ҷониб - қордеҳ ва омӯзишгоҳ қоидаовар мебошад.

Ҳамин тавр, ислоҳоти низоми ибтидоии таҳсилоти қасбии минтақаҳои ҷумҳури дар шароити имрӯзаи мамлақат хатми ва зарур мебошад, амали гардонидани он ба иқтисодиёти мамлақат таъсири муқбӣ хоҳад расонд.

Боби сеюми диссертатсия – «Хусусиятҳои иқтисодӣ-географи ва дурнамои муҳочирати меҳнати дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз се зерқоб иборат аст. Дар боби мазқур масоили муҳочирати меҳнати дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, Сиёсати муҳочирати меҳнати ва Дурнамои муҳочирати меҳнати дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Дар зерқоби якуми боби сеюм – «Хусусиятҳои иқтисодӣ - географии муҳочирати меҳнати дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон (ВМКБ, Суғд, Хатлон ва ноҳияҳои тобеи ҷумҳури)» мавриди таҳлил қарор гирифта шудааст.

Ба ақидаи мо хусусиятҳои иқтисодӣ - географии муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд ба истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ашёи хом ва истифодаи мақсадноки захираҳои меҳнатӣ равона карда шавад.

Бо мақсади гузаронидани таҳлили муқоисавӣ ва муайян кардани тамоюли муҳоҷират, зарур аст, ки афзоиш ва камшавии чараёни муҳоҷиратро дар минтақаҳо вобаста ба се давра - солҳои 1991-2000, 2001-2010 ва 2011-2020 таҳлил намоем, ки натиҷаҳои он дар ҷадвали 3.1.1 оварда шудааст.

Ҷадвали 4.

Ҷамъбасти умумии муҳоҷирати аҳоли дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар давраи солҳои 1991–2000, 2001–2010, 2011–2021 дар ҳудуди ҷумҳурӣ.

№	Минтақаҳо	Афзоиш ва камшавии муҳоҷират дар се давраи тақсимишуда (% ҳазор нафар)			
		1991-2000	2001-2010	2011-2021	Ҷамағӣ
1	Ҷумҳурии Тоҷикистон	- 366,8	- 111,4	- 31,8	- 526,1
2	шаҳри Душанбе	- 106,2	+ 14,9	+ 20,1	- 71,3
3	ВМКБ	- 30,0	- 55,4	- 10,3	- 95,7
4	вилояти Хатлон	-100,7	- 60,1	- 47,6	- 208,4
5	вилояти Суғд	- 102,6	- 41,4	- 22,1	- 166,1
6	Ноҳияҳои Тобеи Ҷумҳур	- 55,9	- 15,7	+ 12,4	- 59,5

Сарчашма: Агентии омили назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон // Демографияи солонаи Ҷумҳурии Тоҷикистон: 30 – соли истиқлолияти давлатӣ (маҷмуи оморӣ). 2022.

Аз ҷадвали 4 бар меояд, ки дар давраи аввали солҳои 1991–2000 ҳаракати муҳоҷират дар минтақаҳои ҷумҳурӣ хеле пуршиддат буданд ва чӣ тавре дар боло зикр гардид ин давраи ҷанги шаҳрвандиро дар бар мегирад, қисадҳо ҳазор мардуми кишварро маҷбур сохт, ки манзили худро тарк карда ба дигар давлатҳо кучида раванд. Дар давраи аввали солҳои 1991–2000 дида мешавад, ки аз ҳама бештар шаҳрвандон аз пойтахти мамлакат шаҳри Душанбе 106 ҳазору 200 нафар кучида рафтаанд. Сабаб дар он аст, ки дар пойтахт шумораи зиёди аҳолии русзабон зиндагӣ мекард ва маҳз онҳо қисми асосии муҳоҷиронро ташкил намуданд.

Вилоятҳои Хатлон ва Суғд низ камшавии калони аҳоли дида мешуд, ки аз ин вилоятҳо мутаносибан 100 ҳазору 700 нафар ва 102 ҳазору 600 нафар муҳоҷир гардида ба дигар давлатҳо рафтанд. Камшавии аҳоли дар сатҳи ҷумҳуриявии он давра ҳамагӣ 366 ҳазору 800 нафарро ташкил кард, ки яку яқбора ҳудуди мамлакатро тарк кардани ин шумораи аҳоли ба вазъи иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва демографияи кишвар таъсири манфӣ расонид. Зеро дар байни онҳо мутахассисони зиёд буданд, ки дар ҳамаи соҳаҳои хоҷагии халқи мамлакат меҳнат мекарданд ва барқарор кардани ин гуна камшавӣ дар шароити ҳозира ва давраҳои наздиктарин ниҳоят мушкил аст.

Аз нишондиҳандаҳои ҷадвали 6.2.3 мушоҳида кардан мумкин аст, ки дар давраи аввали солҳои 1991-2000 дар ҳамаи минтақаҳои мамлакат камшавии аҳоли аз ҳисоби муҳоҷират дида мешавад. Аммо дар давраи дуюми солҳои 2001-2010 аллакай дар пойтахти мамлакат шаҳри Душанбе афзоиши муҳоҷират бо нишондиҳандаи +14900 нафар ба назар мерасад, гарчанде дар дигар минтақаҳо камшавии аҳоли аз ҳисоби кучидани шаҳрвандон идома дошт.

Ҳамзамон бояд қайд кард, ки дар давраи дуҷуми солҳои 2001-2010 шумораи кучидани аҳоли аз 366 800 нафар то 111 ҳазору 400 нафар камтар гардид ва ин вобаста ба он аст, ки он солҳо дар дохили мамлакат сулҳу салоҳ ва оромии зисту зиндагӣ барқарор карда шуд.

Дар давраи сеҷуми солҳои 2011-2020 коҳиш ёфтани шумораи аҳолии кишвар аз ҳисоби кучидарафтагон давом дошт, лекин миқдори онҳо нисбат ба давраи дуҷум боз ҳам камтар гардид ва ҳамагӣ - 31 ҳазору 800 нафарро ташкил кард, ки ин беҳтаршавии вазъи иқтисодию сиёсиро нишон медиҳад.

Қайд кардан ба маврид аст, ки дар ин давра дар баробари афзоиши аҳолии шаҳри Душанбе (+20100 нафар), инчунин НТҚ, низ ба нишондиҳандаи афзоиши аҳоли бо шумораи +12400 нафар натиҷабаш гардиданд. Дигар минтақаҳо чун пештара бақияи камшавии муҳоҷиратро ифода менамоянд ва чунин ҳолат дар шароити ҷаҳонишавии равандҳои муҳоҷират дар миқёси ҷаҳон ҳодисаи муқаррарӣ мебошад.

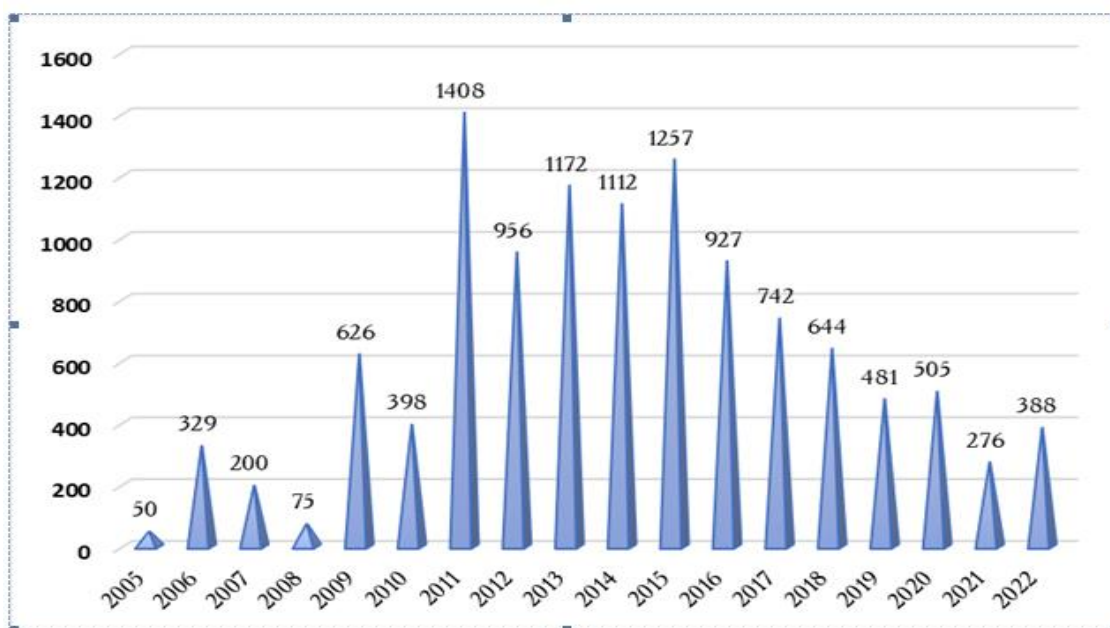
Зербоби дуҷуми боби сеҷум ба «Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» бахшида шудааст. Дар ин ҷо қайд мешавад, ки сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ барои баланд бардоштани дараҷаи некуаҳволӣ дар асоси дигаргунсозӣ соҳаҳои он имконпазиранд. Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз муҳимтарин манбаи боло бурдани сатҳи муҳоҷирон дар кишвар мебошад.

Сиёсати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷа, ин пешгирии афзоиши муҳоҷирати ғайриқонунӣ ва танзими муҳоҷирати меҳнатӣ мебошад. Муҳоҷирати меҳнатӣ қисми асосии муҳоҷирати иқтисодӣ ба ҳисоб рафта, фаъл намудани бозори меҳнат ва хоҷагии ҷаҳониро дар маҷмуъ муайян менамояд. Яке аз сабабҳои муҳоҷирати байналхалқии қувваи коргарӣ - ин нобаробарии тараққиёти иқтисодии ҷаҳон, даромад ва имкониятҳо дар давлатҳои алоҳида, алалхусус байни мамлакатҳои аз ҷиҳати саноатӣ тараққикарда ва мамлакатҳои ру ба тараққӣ мебошанд.

Муҳоҷирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи қарорҳои Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 1 октябри соли 2008, №647 “Дар хусуси тасдиқи Низомномаи тартиби муҳоҷирати дохилӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” ва аз 3 декабри соли 2012, №677 “Дар бораи муҳоҷирати дохилии аҳоли аз ноҳияҳои камзамин ва сераҳолии кӯҳистон ба водӣҳои дорой заминҳои бекорхобидаи ҷумҳурӣ дар солҳои 2016-2018” амалӣ карда мешавад.

Чи тавре, ки аз маълумотҳои ҷадвал бармеояд, тибқи муқаррароти қарорҳои амалкунандаи Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар самти муҳоҷирати дохилӣ дар давоми солҳои 2005-2022 дар ҷумҳурӣ 11185 оила кучонида шуда, аз ҷониби Ҳадамоти муҳоҷирати Вазорати меҳнат, муҳоҷират ва шуғаи аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон тибқи муқаррарот маблағгузорӣ карда шудаанд.

Теъдоди оилаҳои муҳочирони дохилӣ, ки дар давраи солҳои 2005–2022 дар қаламрави ҷумҳурӣ кучонида шуданд (ба ҳисоби оила)

Сарчашма: таҳияи муалиф дар асоси маълумотҳои Хадамоти муҳочирати Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

Кучонидан аз минтақаҳои аз нигоҳи экологӣ хавфноки ҷумҳурӣ, асосан бар асари ярҷ, обхезӣ, сел, ки бештар дар ноҳияҳои кӯхистон ва наздикӯҳӣ рух медиҳанд, амалӣ карда мешавад. Ярҷҳо, асосан, бинобар буридани ҷангалҳо зуд-зуд рӯй медиҳанд. Кучонидани аҳоли аз минтақаҳои хавфноки экологӣ ба ҷойҳои беҳатар бо дастгирии бевоситаи давлат ташкил карда мешавад. Аз ВМКБ, аз ноҳияҳои Ишқошим, Рушон, Ванҷ, Дарвоз, Шуғнон ва Роштқалъа дар солҳои 2002 ба ноҳияи Носири Хусрав 101 хонавода кучонида шуд.

Натаҷаи таҳқиқҳои миқдорӣ нишон дод, ки қатъи назар аз мавҷуд будани намудҳои гуногуни вайроншавии муҳити зист аҳоли сукунатро дар он ҷойҳо идома медиҳад. Сабаби асосии дигар накардани макони зист - ин мавҷуд будани муҳочирони қорӣ дар хонавода (тақрибан 55%), хоҳиши тарки ватан надоштан (34,2%) набудани захираҳои молиявӣ (8,6%) ва омода будан ба тарки ин ҷойҳои вайроншуда (1,3%) аст.

Ҳамзамон, бояд ёдовар шавем, ки фосилаи бузурге миёни имконияти молиявӣ ва омодагӣ ба тарки ҷойҳои вайроншуда бо тамоми аҳли хонавода вучуд дорад. Нахостани тарки ватан дар НТҶ, ва вилояти Хатлон нисбаг ба вилояти Суғд бештар ҷой дорад, ки ин пеш аз ҳама, бо мавҷудияти хонаводаҳои бузурги анъанавӣ дар ду минтақаи аввал шарҳ дода мешавад.

Мувофиқи натиҷаи таҳқиқот дар ноҳияи Носири Хусрав, дар деҳаи Фируза-2 ҳам шуршавии замин, ҳам баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ дида мешаванд ва дар ноҳияи Ҳамадонӣ, дар деҳаи Навобод (ҷойи сукунати муҳочирон) ва деҳаи Метантова (ҷойи пешинаи истиқомати муҳочирон) - баландшавии сатҳи обҳои зеризаминӣ ба мушоҳида расидааст. Сабаби муҳочирати иҷбории аҳолии деҳаи Метантова обхезӣ дар натиҷаи аз маҷрои худ берун шудани дарёи Панҷ мебошад, ки бар асари он заминҳои кишт ва хонаҳои сокинон вайрон шуданд.

Ҳангоми омӯзиши масъалаҳои муҳочирати меҳнатӣ як қатор мушкилотҳои ҳалталаб ҷой дорад. Аз ҷумла, асосан таваҷҷуҳ ба бозори меҳнат танҳо ба як давлат равона шудааст, ки дар баъзе мавридҳо сабаби фишороварии сиёсии давлати қабулқунанда шуда метавонад. Надоштани маълумоти ибтидоии касбӣ, паст будани сатҳи таҳассус, надоштани маълумоти ҳуқуқӣ ва надонистани забони давлати қабулқунандаи муҳочир, паст будани маърифати фарҳангии баъзе аз муҳочирон боиси мушкилоти муҳочирони меҳнатӣ дар хоричи кишвар мегардад. Ғайр аз ин, боз мушкилоти зиёде, аз қабили ёфтани ҷои зист, ҷои кори мувофиқ, шароити меҳнат ва ғ. ҷой дорад.

Дар зербоби сеюми боби сеюм – «Дурнамои муҳочирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Бояд қайд намуд, ки дар марҳилаи аввал дар мамлакат бӯҳрони сиёсӣ ба миён омад, ки бо ҷанги шаҳрвандӣ ҳамрадиқ буд. Ғайр аз ин оғози ислоҳоти иқтисодӣ дар Тоҷикистон бо сабаби ҷараёни дезинтеграционӣ ва шиддатёбии ҳолати сиёсӣ ву иқтисодии кишвар мушкилоти зиёд ба миён овард. Аз ҷумла, сар задани бӯҳрони трансформатсионӣ, коҳиш ёфтани суръати рушди иқтисодӣ, касод шудани танзими давлатии иқтисодиёт, паст гардидани рақобатпазирии молистеҳсолқунандагони ватанӣ, хатар ба амнияти озуқаворӣ мамлакат, паст шудани самаранокии истифодабарии омилҳои истеҳсолот ва ғайра.

Дар натиҷа нишондиҳандаи сифатии рушди иқтисодӣ нисбат ба соли 1991, коҳиш ёфт.

Бояд қайд кард, ки ин ҷараён, новобаста аз афзоиши мутлақи ММД ба назар мерасад. Баробари ба имзо расидани аҳдномаи сулҳ байни ҳукумати қонунӣ ва муҳолифин соли 1997 дар иқтисодиёти кишвар бӯҳрони трансформатсионӣ боздошт гардида, ба пешравии минбаъдаи иқтисодиёт замина гузошта шуд.

Дар натиҷаи амалҳои ободқориву барқарорсозии иқтисодиёти кишвар миқдори қорхонаву ташкилотҳо рӯ ба афзоиш ниҳод.

Новобаста ба дастовардҳои дар тӯли соҳибистиклолии мамлакат ба миён омада барои пешрафти иҷтимоиву иқтисодии Тоҷикистон як қатор мушкилот пеш омада буд:

- баргараф намудани оқибатҳои бӯҳрони трансформатсионӣ;
- ҳавасмандгардонӣ бо мақсади рушди иқтисодии мувофиқ;
- тақомули танзими давлатии иқтисодиёт;
- таъсиси тамсилаи мувофиқи тараққиёти иҷтимоӣ-иқтисодӣ;
- инкишофи иқтидори инвеститсионӣ;
- таъмини шуғли пурраи аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол;
- инкишофи иқтидори истеҳсолии саноати мамлакат;
- таъмини истиклолият ва амнияти озуқаворӣ;
- баланд намудани рақобатпазирии молистеҳсолқунандагони ватанӣ;
- баланд намудани самаранокии истифодабарии омилҳои истеҳсолот.

Бинобар ин барои баргараф намудани мушкилоти бамиёномада мувофиқи барномаи тараққиёти иҷтимоиву иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон барои дурнамои миёна амалигардонии ҷунин ҷорабиниҳо пеш омад:

- муқаммалгардонии механизмҳои ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ;
- нигаҳдорӣ тағйирёбии мусбати тараққиёти иқтисодӣ;

- васеъ намудани истехсоли молҳои истеъмолий;
- амалӣ намудани диверсификатсия ва модернизатсияи иқтисодиёти миллӣ;
- баргараф намудани вобастагӣ аз воридоти молҳои инвеститсионӣ.

Оид ба шуғли аҳолии мамлакат ва минтақаҳои он ҳаминро бояд қайд намуд, ки аз сабаби баланд будани суръати зиёдшавии аҳолии аз ҷиҳати иқтисодӣ фаъол ва бозгашти муҳоҷирони меҳнатӣ аз хориҷи кишвар, хусусан аз Федератсияи Русия номувофиқатӣ байни пешниҳодот ва талабот ба ҷои кор мавҷуд аст. Роҳи ҳалли ин муаммо ва мушкилот сурат бахшидан ба инкишофу тараққиёти иқтисодиёти миллӣ ва истифодаи оқилонаи захираҳои моддӣ, молиявӣ ва зеҳнии кишвар ба ҳисоб меравад.

ХУЛОСА

Натиҷаҳои асосии илмии дисертатсия омӯзиши асосҳои назариявӣ ва методологӣ, ҷанбаҳои амалии ташаккули муҳоҷирати меҳнатӣ ба мо имкон дод, ки хулоса ва пешниҳодҳои зеринро баррасӣ намоем:

1. Дар тафовут бо кишварҳои пешрафта, ки замони авҷи муҳоҷиратро сипарӣ кардаанд ва бо муҳоҷирати доимӣ вобаста нестанд, Тоҷикистон ба анбӯхи муттасили муҳоҷират дар шароите рӯ ба рӯ гардид, ки иқтисоди он баъди ҷанги шаҳрвандӣ дар вартаи бӯҳронӣ қарор дошт[3-М].

Муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон аслан хусусияти мавсимӣ дорад, ки аксари муҳоҷирон дар аввалҳои баҳор ва тобистон ба муҳоҷират мераванд. Муҳоҷирати аҳоли дар таърихи башарият нақши барҷаста дошта, равандҳои сокиншавӣ, мавриди истифода қарор додани заминҳо, рушди кувваҳои истехсолӣ, ташаккул ва омӯзиши қавму наҷод, забонҳо ва халқҳо ба он иртибот доранд. Зарурати омӯзиш ва дарки илмию фаҳмиши хусусиятҳои иҷтимоию иқтисодӣ ва дигар масъалаҳои муҳоҷират, таъсири он ва ба вазъи сиёсӣ, иҷтимоию иқтисодии кишвар ва соҳаҳои фарҳангию равонӣ ва ахлоқӣ дар давраи кунунӣ пеш омадааст. Ин ва дигар оқибатҳои муҳоҷират дорои хусусиятҳои мусбӣ ва манфӣ мебошад.

2. Дар солҳои охир муҳоҷират хусусияти ҳамаҷонибаи муайяни иҷтимоию-иқтисодӣ касб намуда, ба ҳаёти ҷамъиятҳои маҳаллӣ тағйирот ворид менамояд ва ба сиёсати ҷорӣ кишварҳои соҳибистиклол таъсир мерасонад. Ҷунин шакли муҳоҷирати меҳнатӣ, ба монанди муташаккилона сафарбар намудани шаҳрвандон ва дигар шаклҳои ба корравию коргарон аз Тоҷикистон ба Русия ва дигар мамлакатҳои аъзои ИДМ, натавонанд шаклан, балки мазмунан тағйир ёфт[4-М].

3. Боиси қайд аст, ки ҳиссаи зиёди муҳоҷирон ба мамлакатҳои ИДМ ба таври ғайрирасмӣ сафар менамоянд. Паст будани сатҳи касбии муҳоҷирони меҳнатӣ боиси ҷалб гардидани онҳо ба корҳои муздаш кам мегардад. Ғайр аз ин, сатҳи пасти забондонӣ ва қонуни қоидаҳои мамлақати воридшавии муҳоҷирон ҳуқуқи онҳо аз ҷониби намоёндагони мақомоти давлатӣ ва шаҳрвандони алоҳида поймол карда мешаванд.

4. Сабабҳои асосии ҷалбкунандагии муҳоҷирати меҳнатии бурунмарзӣ дар ҷумҳурӣ барзиёдии захираҳои меҳнатӣ, набудани ҷойи кор, паст будани музди меҳнат, камбизоатӣ ва номуайяни дар оянда ба ҳисоб меравад. Ғайр аз ин, қувваи кории аз Тоҷикистон воридшуда барои кордихандагон арзон буда, талаботи онҳоро пурра қонеъ мегардонад.

Ҳамин тавр, чунин хулоса баровардан мумкин аст, ки омилҳои иқтисодии муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷ аз эҳтиёҷи зиёд ба қувваи корӣ:

- дараҷаи нисбатан баланди музди меҳнат;
- имконияти пайдо намудани ҳуқуқи шаҳрванди доимӣ. ҷои кори доимӣ ва манзил;
- таъмин будан бо маводи хӯрокаи сифатнок ва дигар молҳои имконияти гирифтани касб ва баландбардории дараҷаи таҳассусӣ иборат аст.

5. Дар замони муосир дар ҷаҳон чунин шароит ва низоми иқтисодию сиёсӣ ташаккул ёфтааст, ки бисёр масъалаҳои гуногунро ҳам муҳоҷирон ва ҳам мамлакатҳо бояд якҷоя ҳал намоянд. Яке аз ин масъалаҳо муҳоҷират ба шумор меравад, ки ҳамчун масъалаи доғи рӯз дар асри XXI мебошад. Ба он бисёри давлатҳо дучор гардидаанд ва бо мақсади ба танзим даровардани муҳоҷирати аҳоли ва ҳифзи иҷтимоӣ ҳуқуқи муҳоҷирон аз ҷониби давлатҳои интиқолдиҳанда ва қабулкунандаи муҳоҷирон созмонҳо ва ташкилотҳои бонуфузи байналмилалӣ, ҷамъиятӣ ва ғайридавлатӣ тадбирҳои амалӣ андешида шуда истодааст. Лекин рӯз то рӯз афзудани шумораи муҳоҷирони меҳнатӣ дар тамоми олам ва паҳлуҳои зиёд доштани ҳалли ин проблемаро ниҳоят душвор мегара истодааст.

6. Дар шароити имрӯза Тоҷикистон ҳамчун давлати мустақил, ки дар арсаи байналмилалӣ қадамҳои устувори ҳудро гузошта истодааст, оид ба ҳалли масъалаи муҳоҷират ҳудро дар канор гирифта наметавонад. Чунки ҷараёни муҳоҷирати байналмилалӣ дар сарзамини Тоҷикистони муосир низ ногузир аст ва шумораи муҳоҷирон рӯз то рӯз афзоиш меёбад. Мувофиқи тадқиқотҳои мушахаси иҷтимоӣ ва сиёсӣ аз вазъияти имрӯзаи Тоҷикистон, чунин хулоса баровардан лозим аст, ки аз ибтидои асри XXI дар ҷумҳурӣ рӯз то рӯз шумораи муҳоҷирон меафзояд. Новобаста аз он, ки дар ҳаёти мамлакат тағйиротҳои кулӣ ба вуҷуд омада ва Тоҷикистон дар пешрафту тараққиёт қадамҳои устувор гузошта истодааст. Тоҷикистон дар замони муосир оид ба ҳалли масъалаҳои муҳоҷират бояд фаъол бошад, чунки дар замони ҷаҳонишавӣ муҳоҷират чунин як падидае, ки боиси дур шудани насли нав аз арзиш ва урфу одатҳои миллӣ, ки бунёди ҳастии миллатанд, кушиш ба харҷ дода истодааст [1-М].

7. Бояд қайд кард, ки аз ҳамаи намудҳои муҳоҷирати аҳоли, ки дар ҳудуди кишварамон амалӣ мешаванд, муҳоҷирати меҳнатӣ афзалияти бештар дорад ва нақши он дар рушди иҷтимоӣ иқтисодии мамлакат ва кам кардани сатҳи камбизоатӣ баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли мебошад. Муқаррар карда шуд, ки тайи даҳсолаҳои охир раванди муҳоҷирати аҳоли ва алаҳусус самти муҳоҷирати меҳнатӣ дар миқёси ҷаҳон, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ба шакли ҷаҳонишавӣ мубаддал гаштааст.

8. Яке аз омилҳои асосии муҳоҷират омилҳои иқтисодӣ мебошад. Қонунҳои номусоиди иқтисодӣ ва андозбандии вазнин, сабабҳои муҳоҷират шуда метавонанд. Вале ҳеҷ яке аз ҷараёнҳои муҳоҷират мувофиқи бузургии ҳаҷм бо ҷараёнҳои муҳоҷират, ки дар асоси хоҳиши аксарияти муҳоҷирон ба воситаи ҳичрат беҳ намудани сатҳи зиндагӣ ба миён омадааст, баробар шуда наметавонад.

9. Муайян карда шуд, ки дар солҳои 50-70-уми асри XX шумораи асосии муҳоҷирон аз давлатҳои суғур тараққиқарда ба давлатҳои аз ҷиҳати истеҳсолот пешрафта дида мешуд, ҳоло бошад мушоҳидаҳои нишон медиҳанд, ки аз солҳои 1980

сар карда, баръакс ҷойивазкунии қувваҳои қорӣ, дар давлатҳои тараққикардаи дунё бештар ба амал меояд. Дар замони муосир бошад, муҳочирати меҳнати байналмилалӣ аз давлатҳои суғ тараққикарда ба давлатҳои аз ҷиҳати иқтисодӣ пешрафтаи ҷаҳон ба амал меояд[2-М].

10. Рафти муҳочирати меҳнатӣ нишон медиҳад, ки дар Тоҷикистон сол то сол миқдори "Мардикорон" зиёд мегардад, Ҳукумати ҷумҳурӣ бо якҷоягии давлатҳои донор Созишномаи мушаххас ба имзо расонд. Мувофиқи пешниҳоди давлати ба қувваи қор эҳтиёҷдошта ҳукумат шумораи қоргаронро аз рӯи қасбу ихтисос тавсия менамояд. Ҳарчанд муҳочират ҷиҳатҳои мусбӣ дорад, аммо дар баробари мановеи молӣ расондан ба бучети оила, инчунин мушкилотеро дар муҳити хонаводагӣ эҷод мекунад. Дар ҳоле ки сардори оила ба муддати 365 рӯз ё 1 сол ба муҳочират меравад, ба души модар ҳамаи қору бори зиндагӣ, тарбияи фарзандон, таъмини оила ва дигар қорҳо, ки ин масъулияти хеле вазнин аст бор мешавад.

11. Масъалаи ҳифзи иҷтимоӣ ва ҳуқуқи муҳочирони меҳнати мамлакат аз ҷумла, аъзои оилаи онҳо тайи солҳои охир яке аз масъалаҳои муҳим ба ҳисоб рафта, пайваста дар мадди назари роҳбарияти Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Вазорату идораҳои дахлдор қарор дорад. Аммо, бо вучуди саъйю кӯшишҳо, масоили муҳочирати меҳнати хориҷӣ барои Тоҷикистон тезу тунд боқӣ мемонанд. Муҳочирати меҳнатӣ аз Тоҷикистон ба ҳимояи ҳуқуқи эҳтиёҷ дорад.

Агар ба таърихи муҳочират дар Тоҷикистон назар афканем, ба ҷунин ҳулоса омада метавонем:

а) Солҳои 30-юми асри XX муҳочирон аз марзи Тоҷикистон, пас аз мағлуб гаштани ҳаракатҳои босмачигарӣ, ба воситаи Афғонистон роҳи гузаштанро пеш гирифта, дар давлатҳои номбурда умр ба сар мебаранд. Дар давлатҳои Осиёи Наздик ва Хитой ҳоло авлодони муҳочирони иҷборӣ зиндагӣ мекунанд.

б) Пас аз ғалабаи Иттиҳоди Шуравӣ аз болои Германияи фашисти як қисм тоҷикону узбекон, туркманҳою қирғизҳо, қазокҳою русҳо украинҳо, белорусҳо, ки дар асорати немисҳо монда буданд, аз тарси "25 сол маҳкумшавӣ" ба ватани худ барнагаштанд. Ҷунин шахсони асирафтдаро солҳои 1960 -85 дар ИМА, РФГ, Фаронса, Туркия дидан мумкин буд.

в) Солҳои 1941-50 мардуми тоҷик баҳри зиндагӣ аз Ватани худ баромада, ба қисми ҷануби Қазоқистон, қисми ҷануби Узбекистон қуч бастанд.

г) Солҳои 1953-55 муҳочиркунии сиёсӣ дар Тоҷикистон ба назар мерасад. Аз тарафи Қумитаи амнияти миллӣ муайян қарда шуда буд, ки дар Тоҷикистон шахсоне, ки дасташон ба одамқушию ғоратгарӣ дар давраи босмачиён олула гаштаанд, маҷбурӣ бо аҳли оилааш қучонида, ба марзи биёбонҳо, заминҳои азхуднашудаи Қазоқистон, Сибири Шарқӣ қучонида мешуданд.

д) Муҳочирати иҷбории солҳои 1991-95 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон боиси муҳочиршавӣ дар як муддати кӯтоҳ гардида, қариб 1 млн нафар тарқи ватан қарданд. Ба давлатҳои ҳамсоя - Русия, Қрими Украина, Узбекистон, Туркменистон ва ғайраҳо қуч бастанд. Ҷанги шаҳрвандӣ на танҳо боиси қамшавии аҳоли гашт, балки мутахассисони болаёқати соҳаҳои саноати кӯҳӣ, мошинсозӣ, қимиё, олимони соҳаи тиб аз марзи Тоҷикистон баромада гардиданд[5-М].

12. Барои таҳлили сабабҳои мусбӣ ва манфии муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон қувваи қорӣ ва усулҳои истифода мешаванд, ки дар таҳлили ҳаракати

умумихалқии сармоя мавриди истифода қарор гирифтаанд. Умуман, дар натиҷаи муҳочират ҳаҷми кулли истеҳсолот ҳамчун натиҷаи истифодаи самараноки захираҳои меҳнатӣ аз ҳисоби азнавтақсимнамоии байниминтақавии онҳо афзун мешавад. Вале тақсимои даромади иқтисодӣ ва иҷтимоӣ аз муҳочират байни минтақаҳои равоқунанда ва қабулқунандаи муҳочирон нобаробар сурат мегирад. Ин барои барқарор шудани системаи васеи танзими давлатию байналхалқии чараҳои муҳочирати меҳнатӣ оварда мерасонад.

13. Истеҳсолоти имрӯза ва ояндаи мамлакат афзун гардонии шумораи коргарони баландихтисосе, ки дорои маълумоти умумӣ ва касбианд, талаб менамояд. Барои истеҳсолоти замонавӣ мавҷуд будани шумораи умумии қувваи корӣ кам аст. Пешрафти прогресси илмию техники, махсусан, дар давраи гузариш ба муносибатҳои бозорӣ, новобаста аз шакли моликият, афзунгардии ҳиссаи қиёсии кадрҳои муҳандисӣ-техникиро талаб менамояд. Бинобар ин омӯзишгоҳҳои мавҷуда аз сабаби набудани кадрҳои баландихтисос ва заминаи моддии техникии онҳо имкон намедиҳад, ки мутахассисҳои қобилиятноки дар бозори меҳнат рақобатпазир тайёр намоянд. Ҳамин тавр, аз гуфтаҳои боло зикр бармеояд, ки маълумоти касбҳои техникии имрӯз ба талаботи вақт ва дарҳости кордиҳандагон ҷавобгӯ нест[6-М].

14. Дар натиҷаи омӯзиш ва рафти кор маълум гардид, ки дар самти муҳочирати меҳнати Чумхурии Тоҷикистон дар давраи гузариш ба иқтисоди бозоргонӣ то ҳоло фикру ақидаи ягона вучуд надорад ва олимону коршиносон нисбат ба ин раванди афзоишбанда нуқтаи назари худро дар асоси таҳқиқоти гузаронидашуда ва назарияи илмӣ шахсӣ ифода кардаанд. Ҳамзамон бояд қайд кард, ки қисми зиёди олимони шинохтаи ватанӣ ва хориҷӣ самти муҳочирати меҳнатиро дар сиёсати кишварҳои қабулқунанда ва интиқолдиҳандаи муҳочирон афзалиятнок ҳисоб менамоянд.

ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲҚИҚОТ

Дар асоси таҳлили хусусиятҳои иқтисодӣ – географии муҳочирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Чумхурии Тоҷикистон, ки дар боло зикр гардидаст, Барои ноил шудан ба ин ҳадафҳо таҳқиқоти диссертатсия чораҳои афзалиятноки зеринро тавсия медиҳад:

Зимни анҷом додани таҳқиқоти илмӣ, чунин тавсияҳои амалӣ пешниҳод мешаванд, ки барои мукамал гардонидани муҳочирати меҳнатӣ дар қаламрави чумхурий мусоидат менамоянд;

1. Дар давраи то соли 2025 зарур аст, ки ҳамасола на камтар аз 300 ҳазор ҷойҳои кории иловагии истеҳсолӣ ташкил карда шаванд. Дар баробари ин суръати баланди афзоиши аҳолии қобили меҳнати деҳот нисбат ба аҳолии шаҳр, зарурати афзоиши босуръати ташкили ҷойҳои кориро дар деҳот тақозо мекунад.

2. Барои истифодаи пурраи захираҳои меҳнатӣ ва паст кардани дараҷаи бекорӣ бояд корҳои зерин ба анҷом расонида шаванд: дар шаҳрак ва ҷамоатҳои деҳот сохтани корхонаҳои хурди саноатӣ, рушд ва васеъ намудани фаъолияти корхонаҳои саноатӣ, беҳтар намудани фаъолияти хизматрасонии маишиву коммуникатсионӣ, таъсис додани минтақаҳои аграриву саноатӣ бо мақсади истифодаи мавсимии қувваҳои корӣ, таъсис додани ҷойҳои кории холии дорои шароити мусоид барои занон, баланд бардорӣ дараҷаи тахассусии кормандон;

3. Дар панҷ-даҳ соли оянда бунёд намудани боз ҳазорҳо гектар боғҳо ва аз худ намудани заминҳои кишоварзӣ мавҷуданд. Дар асоси ин метавон корхонаҳои субк ва хӯрокворӣ бунёд кард, ки аҳолии деҳотро бо ҷойҳои корӣ таъмин намуд. Бинобар ин, Вазорати кишоварзӣ, Академияи илмҳои кишоварзӣ, Вазорати саноат ва мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии вилояту ноҳияҳоро зарур аст, ки тадбирҳои зарурӣ андешанд.

4. Дар назар доштани хусусиятҳои модели муносири бозори меҳнати Ҷумҳурии Тоҷикистон - шуғли аҳолии тавассути ҳавасмандгардонии ташкили ҷойҳои нави корӣ.

5. Фарқияти назаррас дар сатҳи бекорӣ аз рӯи минтақаҳо. ки ҳам ба дараҷаи фаъолияти соҳибкорӣ дар минтақа ва ҳам ба малакаҳои боқимондаи аҳолии дар идоракунии мустақилона асос ёфтааст.

6. Дастгирии молиявии баъзе намудҳои фаъолияти соҳибкорӣ тавассути фонди ҳифзи иҷтимоии аҳолии зарур аст, ки ба рушди инфрасохтор ва хизматрасонӣ дар шаҳр ва деҳот мусоидат намуда ҷорӣ кардани меъёрҳои возеҳи ҷудо кардани маблағҳо ва шартҳои баргардонидани онҳо ва минтақавӣ саҳм мегузоранд.

7. Мавриди таҳлил қарор додани сабаб ва омилҳои муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон бо мақсади гузаронидани таҳлили муқоисавӣ ва интиҳоб кардани сиёсати мақсаднок ва самараноки муҳочират.

8. Нақшаи муҳочирати дохилии аҳолии аз ноҳияҳои камзамин ва сераҳолии кӯҳистон ба водии дорои заминҳои бекорхобидаи ҷумҳурӣ тасдиқ карда шавад.

9. Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон якҷо бо мақомоти иҷроияи ҳокимияти давлатии Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон, вилоятҳои Суғду Хатлон, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ ва вазорату идораҳои дахлдор омода намудани кадрҳои баландихтисос ва дастгирии иҷтимоии аҳолиро ҳарчи зудтар ба роҳ монда шавад.

10. Таҳлилҳо нишон медиҳанд, ки дар ҷумҳурӣ сол то сол шумораи бекорон зиёд мегардад. Бинобар ин ҳукумати ҷумҳуриро мебояд, ки дар якҷоягӣ бо давлатҳои донор созишномаҳои тарафайн ба имзо расонад.

ФЕХРИСТИ
ИНТИШОРОТИ ИЛМИИ ДОВТАЛАБИ ДАРАҶАИ ИЛМӢ

I. Мақолаҳои ки дар маҷаллаҳои тақризшаванда ва тавсиякардаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд:

- [1–М]. Ҳақназаров, У.Н. Афзоиши аҳоли ва баъзе масъалаҳои демографияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2018. - №1 (1) – С. 62–67. , ISSN 2219-5408.
- [2–М]. Ҳақназаров, У.Н. Муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз омилҳои асосии таъмини захираҳои меҳнатӣ. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯъбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 98–105. ISSN 2076- 2569.
- [3–М]. Ҳақназаров, У.Н. Назария ва методологияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2018. – №1 (1). – С. 98–103. ISSN 2219-5408.
- [4–М]. Ҳақназаров, У.Н. Теория и методология трудовой миграции. [Текст] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми ДМТ. – Душанбе 2017- № 2/4. с. 103-107, ISSN 2413-5151.
- [5–М]. Ҳақназаров У.Н., Ҷураев А. Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров, А. Ҷураев. // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. №4 (16) С. 71-75. ISSN 2707-9996.

II. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷмӯаҳо ва дигар нашрияҳои илмӣ–амалӣ ҷоп шудаанд:

- [6–М]. Ҳақназаров, У.Н. Ба шуғл фарогириро паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «НБО – Роғун кафолати истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон». Душанбе – 2019. – С 107-109.
- [7–М]. Ҳақназаров, У.Н. Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳалли он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ–амалӣ бахшида ба «Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ» инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ *Алишер Ҷӯраев* дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». Душанбе – 2021. – С 328-337.
- [8–М]. Ҳақназаров, У.Н. Сиёсати шуғл ва кафолати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ–амалӣ дар мавзӯи «НБО-и Роғун кафолати истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон» Душанбе (27,03,2019). – с. 219 - 226.

**МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ
РЕСПУБЛИКА ТАДЖИКИСТАН
ТАДЖИКСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ
УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ САДРИДДИНА АЙНИ**

На правах рукописи

**УДК 911.3:331 (575.3)
ББК 65.04:60.7 (2 таджикский)
Х – 30**

ХАКНАЗАРОВ УМАРАЛИ НУРАЛИЕВИЧ

**ЭКОНОМИКО – ГЕОГРАФИЧЕСКИ ОСОБЕННОСТИ
ТРУДОВОЙ МИГРАЦИИ В РЕГИОНАХ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

диссертации на соискание ученой степени доктора философии (PhD),
доктора по специальности 6D060901 – Экономическая, социальная,
политическая и рекреационная география

ДУШАНБЕ – 2023

Диссертация выполнена на кафедре экономической и социальной географии Государственного педагогического университета Таджикистана имени Садриддина Айни.

Научный руководитель: **Джураев Алишер Джураевич** - кандидат экономических наук, доцент кафедры экономической и социальной географии ТГПУ имени Садриддина Айни.

Официальные оппоненты: **Улмасов Рахмон Улмасович** - доктор экономических наук, профессор кафедры истории и теории международных отношений Славянского университета России и Таджикистана.

Мирзоев Сайали Сайвалиевич - кандидат экономических наук, доцент кафедры статистики Национального университета Таджикистана.

Ведущее учреждение: Государственное учреждение «Исследования труда, миграции и занятости населения» Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан.

Защита диссертации состоится «19» июня 2023 года, в 9⁰⁰ часов на заседании Диссертационного совета 6D.KOA-058 при ТГПУ им С. Айни (Республика Таджикистан, 734003, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121, E-mail: ibfo@tgpu.tj, тел: (+992) 90-772-80-80; зал диссертационного совета университета).

С диссертацией можно ознакомиться на сайте www.tgpu.tj и в Научной библиотеке ТГПУ имени С. Айни, по адресу 734003, г. Душанбе, пр. Рудаки, 121.

Автореферат разослан « ____ » _____ 2023 года.

**И. о. ученый секретарь
диссертационного совета,
кандидат географических наук, доцент**

Диловаров Р.

ВВЕДЕНИЕ

Актуальность темы исследования. Распад СССР стал одной из основных причин изменения политической и экономической ситуации в Республике Таджикистан, что оказало существенное влияние на уровень жизни, доходы, расходы населения, удельный вес рабочей силы, рынка и занятости населения. Условия жесткой конкуренции рыночной экономики и быстрый рост населения, безработица, отсутствие рабочих мест, низкая заработная плата и другие факторы привели к снижению социально-экономического уровня регионов республики и трудовой миграции за рубеж. С другой стороны, мировой опыт показывает, что одним из наиболее эффективных способов повышения уровня материального обеспечения населения является трудовая миграция.

Трудовая миграция воплощает в себе направление занятости населения и определяет направление перемещения трудоспособного населения между географическими ареалами (район, область, страна, материк и т. д.) с целью осуществления трудовой деятельности. С другой стороны, последствия трудовой миграции, как положительные, так и отрицательные, всегда имеют свои особенности. В связи с этим вопросом актуально изучение экономико-географических особенностей трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан и их влияние на рынок труда. Если трудовая миграция не будет реализована в нынешних условиях, Таджикистан может столкнуться со многими проблемами, то есть при ограничении численности трудовых мигрантов может привести к увеличению числа безработных, снижению доходов населения и увеличивает экономику страны, с другой стороны, к экономическому положению страны. не позволяет в полной мере использовать имеющиеся трудовые ресурсы. Таким образом, процесс трудовой миграции способствует снижению напряженности рынка труда и поддержанию уровня экономики республики. В связи с изучением процесса трудовой миграции и реализации ее эффективных мер в условиях Республики Таджикистан, с учетом избытка трудовых ресурсов и их эффективного использования, показана важность изучения данного вопроса.

Таким образом, важность названных проблем, территориальная разница в уровне жизни населения и экономическом положении регионов республики, нестабильность рынка труда, неопределенность достоверных статистических данных стали одной из основных причин выбора объекта исследования трудовой миграции в условиях регионов Республики Таджикистан и выбора темы исследования научной диссертации.

Степень научной разработанности изучаемой проблемы. Миграция населения является постоянным объектом исследований ученых, исследователей и специалистов. В последние годы значительно расширились исследования трудовой миграции, ставшей популярным явлением в Таджикистане и странах СНГ. В географической, экономической и социальной литературе проведен ряд научных исследований, касающихся изучения географических особенностей трудовой миграции, ее регулирования, миграционных процессов, государственной политики управления миграцией и др. В частности, тема трудовой миграции и ее решения в работах зарубежных ученых Ионцев, А.В.¹⁴ и других были исследованы. Что касается международной трудовой миграции, то в работах и научных тезисах ряда ученых, в том числе Денисенко М.Б.¹⁵. Экономические и теоретические аспекты миграции в работах ученых стран СНГ, в том числе, Ионцева, В.А.¹⁶. Рыбаковской, Л.Л.¹⁷ и др. исследованы вопросы государственного регулирования миграции.

---

¹⁴ Ионцев В.А. Международная миграция населения на постсоветском пространстве: двадцать лет удач, ошибок и надежд/В.А. Ионцев. - М.: Верди 2011- 220с.

¹⁵ Денисенко М.Б., Калмыкова Н.М. Демография/М.Б. Денисенко, Н.М. Калмыкова. - М.: ИНФРА, 2008. - С. 204.

¹⁶ Ионцев В.А., Денисенко Б.А., Хореев Б.С. Миграциология. - МГУ, 1989. - С.4-10

¹⁷ См.: Рыбаковский Л.Л. Проблемы новой миграционной политики в России/ Л.Л. Рыбаковский, А.Г.Гришанова, Н.И.Кожевникова.- М.,- 2009.-367с.

Среди отечественных исследователей занимаются исследованием вопросами связанными с трудовой миграцией это Исломов, С.И.¹⁸, Султонов, З.С.¹⁹, Улмасов, Р.У.²⁰, Олимова, С.²¹, Хакимов, П.²², Исломов Ф.С.²³, Махмадбеков, М.Ш.²⁴, Бабаев, А.А.²⁵, Назарова, Г.Ш.²⁶, Гулмирзоев, К.Х.²⁷ и другие.

Однако экономико-географические вопросы трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан не были должным образом изучены с научной точки зрения.

Связь исследования с программами (проектами), научной тематикой. Диссертация подготовлена в рамках научного процесса кафедры экономической и социальной географии географического факультета Государственного педагогического университета Таджикистана имени Садриддина Айни на тему «Экономико-географическая характеристика трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан».

ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Цель исследования - определить факторы и экономико-географические характеристики трудовой миграции в условиях регионов Республики Таджикистан в период перехода к рыночной экономике.

Задачи исследования. Для достижения поставленной цели были поставлены следующие задачи:

- изучение мнений ученых в области географии и экономики о теории, методологии исследования и истории трудовой миграции в Республике Таджикистан;
- определение экономико-географических факторов трудовой миграции, ее причин и особенностей в Таджикистане;
- оценка положительных и отрицательных сторон трудовой миграции;
- анализ актуальных вопросов трудовой миграции в Республике Таджикистан;
- выявление факторов, способствующих оздоровлению, подготовке квалифицированных кадров и социальной поддержки населения;
- исследование экономико-географических характеристик трудовой миграции с учетом их влияния на социально-экономическое положение регионов Таджикистана;
- разработка рекомендаций относительно перспективы и политики трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан.

---

¹⁸ См.: Исломов С.И. Численность и размещение населения / С.И. Исломов // Социальные и экономические аспекты демографии населения. - Душанбе, 2005. - С. 5-15., Исламов С.И., Мирджалолова М. Демография Таджикистана в переходной экономике. - Душанбе, 1999. - 124 с. 71.

¹⁹ См.: Султанов З.С. Солиева Л.Ф. 1. Особенности миграционных процессов в Республике Таджикистан // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе, Сино. - 2014. - №2/7 (147). - С. 241 -246.

2. Султанов З.С. Солиева Л.Ф. Система управления миграцией: средства помощи и развития (Опыт развитых стран) // Вестник Таджикского национального университета. Серия экономических наук. - Душанбе, Сино. - 2014. - №2/8(149). - С. 132 - 138.

²⁰ См.: Улмасов Р.У. Развитие государственного регулирования временной трудовой эмиграции из Таджикистана в Российскую Федерацию: дис. ... д-ра. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 67 с. (383)

²¹ См.: Олимова С. Трудовая миграция: информационное аналитическое обеспечение миграционных процессов в Республике Таджикистан - Душанбе Ирфон, 2007. - 94 с. 124. С.

²² Ниг.: Хакимов П. Внутренняя миграция населения как фактор социально-экономического развития: на материалах Республики Таджикистан: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2011. – 48 с. (179)

²³ См.: Исламов Ф. С. Тенденция демографического развития Республики Таджикистан / АН РТ. Ин-т демографии. - Душанбе, 2005. - 182 с. 72.

²⁴ См.: Махмадбеков М.Ш. Миграционные процессы: сущность, основные тенденции и их особенности в современном обществе: опыт Таджикистана: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2010. – 62 с. (165)

²⁵ См.: Бабаев А.А. Бабаев А.А. 1) Современные проблемы миграции населения в регионах с высоким темпом роста населения (на материалах Республики Таджикистан): Автореф. дис. канд. эк. наук. - Душанбе, 2012.- С.10. (163).

2) Бабаев А.А. Трудовая миграция: роль денежных переводов трудовых мигрантов в развитии предпринимательства/А.А. Бабаева. - Душанбе, 2011. -145с.

²⁶ См.: Назарова, Г.Ш. Экономико-географические аспекты управления внешней трудовой миграцией в Республике Таджикистан и пути их совершенствования: дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2018. – 28 с. (153)

²⁷ См.: Гулмирзоев К.Х. Географические аспекты регулирования внешней трудовой миграции (на материалах Республики Таджикистан): автореф. дис. ... кан. геогр. наук. – Душанбе, 2019. – 39 с. (160).

Объектом исследования является трудовая миграция населения в регионах Республики Таджикистан (ГБАО, Согдийской, Хатлонской и РРП области).

Предметом исследования являются специфические экономико-географические особенности трудовой миграции населения в регионах Республики Таджикистан.

Научная новизна исследования выражается в том, что комплексное научное исследование экономико-географических особенностей трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан, предложения и выводы, изложенные в диссертации, направлены на совершенствование регулирования трудовой миграции как определяющий фактора экономического развития, уровня жизни населения; ориентированы на состояние рынка труда в регионах республики. В процессе исследования получены следующие теоретические и практические результаты, определяющие его научную новизну:

1. На основе мнений видных ученых в области географии и экономики были изучены и проанализированы и обсуждены теория, методология исследования и экономико-географические особенности трудовой миграции в Республике Таджикистан, применительно к экономико-социальным условиям регионов страны.

2. Выявлены экономико-географические факторы, причины и виды трудовой миграции на основе их специфических характеристик.

3. Оценены положительные и отрицательные стороны трудовой миграции в условиях регионов Республики Таджикистан при переходе к рыночной экономике.

4. Проанализированы существующие проблемы трудовой миграции в Республике Таджикистан и определены факторы, способствующие совершенствованию и подготовке квалифицированных кадров и социальной поддержки населением.

5. Определены экономико-географические особенности трудовой миграции с учетом их влияния на социально-экономическое положение регионов Республики Таджикистан и даны рекомендации относительно перспективы и политики трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан.

Теоретическая и практическая значимость исследования. В ходе исследования нам удалось более точно определить общую структуру ситуации с трудовой миграцией в регионах республики, лучше понять экономические и социальные механизмы, препятствующие трудовой миграции в стране. Теоретическая значимость исследования проявляется в том, что направление исследования направлено на выявление и разработку научно обоснованного механизма экономико-географической характеристики трудовой миграции в регионах республики. Практическая значимость исследования заключается в разработке на его основе соответствующей миграционной политики и ее перспектив для регионов Республики Таджикистан. Материал диссертации также может быть использован специалистами различных областей при изучении миграционных процессов в Республике Таджикистан. Полученные научные результаты могут быть использованы при преподавании географии населения, демографии, социологии, экономической и социальной географии Таджикистана и других предметов в высших учебных заведениях Республики Таджикистан.

Положения, выносимые на защиту. В ходе выполнения научного исследования автор дал ряд практических рекомендаций, в том числе:

1. С научной точки зрения изучена трудовая миграция, описана теория полевых ученых и на основе научного анализа определено, что она является многогранной категорией; исследован и предложен правильный механизм ее реализации.

2. Исследованы теоретические основы трудовой миграции в современную эпоху, а также проанализированы способы, механизмы и порядок миграции мигрантов с учетом различий по регионам;

3. Научно представлены причины и последствия трудовой миграции, ее существующие проблемы и обоснование подготовки высококвалифицированных кадров и социальной поддержки населения в регионах республики.

4. Социологическое исследование обоснованно актуальность вопроса о роли трудовой миграции в регионах для повышения благосостояния домохозяйств;

5. Представлены рекомендации, относительно перспективы и политики трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан.

Степень достоверности результатов. Достоверность диссертационного исследования достигается за счет использования общенаучных и специальных методов, анализа программ и законов, изучения общей и специальной литературы по исследованиям и тезисов ряда ученых, отражающих современные научные точки зрения на трудовую миграцию и процессы.

Обусловлена также использованием обширной экспериментальной базы в виде различных статистических данных, обобщений проанализированных материалов. Также результаты исследования научной диссертации являются достоверными, поскольку основаны на анализе Агентства по статистике при Президенте Республики Таджикистан, официальный сайт www.prezident.tj. и так далее.

Соответствие диссертации паспорту научной специальности Тема и содержание исследования паспорту специальности 25.00.24 - Экономическая, политическая, социальная и рекреационная география, утвержденному решением Высшей аттестационной коллегии Комиссии при Президенте Республики Таджикистан от 30 сентября 2021 года под № 7 соответствует.

Личный вклад соискателя в исследовательскую степень. Личный вклад автора диссертации в уровень научной новизны диссертационного исследования, научных тезисов, которые выносятся на защиту, научных статей, докладов на республиканских и международных научно-практических конференциях. Также способ написания, изложение проблемы, содержание диссертации показывают личный вклад автора. В то же время автором диссертации внесены предложения по повышению эффективности использования трудовых ресурсов и направлений трудовой миграции в Республике Таджикистан со статьями и докладами на республиканских и международных научно-практических конференциях.

Апробация и реализация результатов диссертации. Диссертация подготовлена и научно обсуждена на кафедре экономической и социальной географии географического факультета Таджикского государственного педагогического университета имени Садриддина Айни. Основные положения и выводы диссертации опубликованы в статьях автора, в рецензируемых журналах Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан и других журналах и сборниках.

Результаты диссертационного исследования были представлены автором диссертации в виде докладов на конференциях и симпозиумах:

республиканские:

- «Рогунская ГЭС гарантирует энергетическую независимость Таджикистана» доклад «Политика занятости и социального обеспечения в Республике Таджикистан». - Душанбе 27.03.2019. - 219 - 226 с.

- «Рогунская ГЭС гарантирует энергетическую независимость Таджикистана» отчет «Вовлечение занятости и сокращение бедности и трудовой миграции в Республике Таджикистан». - Душанбе, 27.03.2019. - С. 107-109.

- «Двадцать лет изучения естествознания, точных и математических наук», а также 80-летие профессора кафедры экономической и социальной географии Алишера Джураева на тему «Развитие естественных наук в Республике Таджикистан» - доклад на тему «Политика трудовой миграции и ее решение в Республике Таджикистан» – Душанбе, 2021. – 328-337 с.

Публикации по теме диссертации. По теме диссертации и ее основному содержанию исследователем опубликовано 7 научных статей, в том числе, 4 в рецензируемых журналах и, рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при

Президенте Республики Таджикистан и Российской Федерации, 3 статьи в других публикациях.

Структура и объем диссертации. Диссертация состоит из перечня сокращений и (или) условных знаков, введения, 3 глав, 9 подразделов, заключения и списка литературы (источников), которые исходят из цели, задачи и логики исследования. Он включает 16 таблиц, 7 диаграмм и 3 карты, а общий объем диссертации составляет 170 страницы компьютерной печати.

ОСНОВНЫЕ ЧАСТИ ИССЛЕДОВАНИЯ

В введении обосновывается значимость темы (предмета) исследования, уровень изученности научной темы, связь исследования с программами (проектами) и научными темами, цели и задачи, объект, тема, этап, определяются место и период исследования, теоретико-методологические основы, эмпирические основания, научная новизна и пункты, подлежащие защите, теоретическая и практическая значимость диссертации, а вместе с тем степень достоверности результатов, совместимость предоставляется диссертация с паспортом научной специальности, личный вклад соискателя, утверждение результатов исследования, публикация, структура и объем диссертации.

Первая глава диссертации - «Общая характеристика понятия миграции, ее теории и методологии» состоит из трех подглав, а внутри нее, связанные с теоретическими вопросами использования трудовых ресурсов и истории миграции в регионах республики, а причины и формы трудовой миграции подлежат научно-практическому исследованию.

Первый параграф первой главы называется – «Теория и методология трудовой миграции», в которой рассматриваются вопросы, связанные с миграцией, изучение основных факторов миграции, экономических, этнических, демографических, природных, планирование развития народного хозяйства, прежде всего все, развитие и управление отраслями народного хозяйства.

Автор отметил, что научное обоснование внутренней миграции является важным инструментом социально-экономического планирования страны.

Общественное движение лишь меняет качественные характеристики населения. Однако по сравнению с миграцией, с которой они очень похожи друг на друга, она охватывает не только одну часть комплекса, но и весь комплекс.

Одним из основных элементов концепции миграции являются трудовые ресурсы, обеспечивающие деятельность людей в общественном производстве, средства производства, средства труда и орудия труда.

Первый исследователь научных работ по теории эмиграции Переведенцев, В.И. методологическим аспектам миграции, которую исследователь определил как локальный двигатель. В своих итоговых исследованиях он рассматривает миграцию в самом широком смысле этого понятия и определяет ее как совокупность любых перемещений людей в каком-либо месте, а из ограниченного значения движения людей, изменения места жительства, которые связано с относительно длительным периодом времени.

Также в научных работах и исследованиях таджикских ученых наблюдается многогранность исследований. В этой связи прежде всего – это работы Исламов, С.И. Умарова, Х. Улмасова, Р. Закирова, Г. Николаевой, Л.Ю. Коситова, О. Махмадбекова, М.Ш. Хакимова, П. Исламова, Ф.С. Олимовой, С. Закирова, Т.Н. Абдуллоева, Р. и Бобохонова М.

В исследованиях Рыбаковского Л.Л. анализируются некоторые социально-экономические аспекты миграции, и дается ее научное и базовое определение.

Бреев, Б.Д. с точки зрения формирования рабочей силы различает три формы мобильности населения: территориальную, отраслевую и специализированную.

Рыбаковский, Л.Л. считает, что при выделении трех форм движения населения можно иметь определенное представление о каждой из этих форм. Например,

общественное движение имеет профессиональные, образовательные, междисциплинарные и межотраслевые характеристики. Социальное движение рассматривается как общественное развитие и изменение социальной позиции. В первом направлении рассматривается повышение уровня специальных знаний и образования, а во втором направлении - социальный трансферт и изменение специализации.

С точки зрения автора, классификация миграции населения представлена в следующей таблице.

Рис. 1. Классификация миграции населения

Источник: подготовлено автором на основе учебника Ш.Т. Рахмонова "География населения - Душанбе, 2011".

По мнению автора, основное содержание понятия “мобильности миграции населения” в рамках соотношения экономики и расселения описывается следующим образом:

- разные формы движения населения - природные, социальные и территориальные, находящиеся во взаимозависимости;

- мобильность эмиграции реальным образом становится основой общественного развития. Поэтому не имеет смысла его предотвращать, наоборот, его следует использовать;

- закон динамики населения имеет реальную природу, и по мере развития общества миграционное движение все больше становится социальной и экономической необходимостью, как правило, оно возрастает.

В ходе исследования автор определил влияние миграции, ее сущность и основные характеристики, движущие силы и детерминанты поведения трудовых мигрантов, изучил основные вопросы.

При изучении миграции автор отмечает, что миграция является одной из важнейших проблем населения не только как механическое движение населения, но и как сложный социальный процесс, вмешивающийся во многие стороны общественной и политической жизни.

При изучении миграции автор предлагает выявлять различные аспекты социальных, экономических и экологических проблем и направлять развитие регионального производственного комплекса на решение проблем взаимодействия природы и общества.

В рамках второго параграфа первой главы рассматривается - «История миграции в Республике Таджикистан». В данном подразделе автор рассказывает об истории региональной организации миграции в разные исторические периоды республики.

Изучение основных источников процесса трудовой миграции началось на протяжении столетий, и ученые из разных областей науки, используя разные подходы, внесли свой вклад в определение правомерности ее развития. В частности, изучение вопросов трудовой миграции европейскими исследователями расширилось во второй половине XIX века. Впервые о горном хозяйстве написал известный путешественник А. П. Федченко. (упоминается в 1871 г).

О горных таджиках в Фергане Наливкин В.П. приводит следующие сведения: «Явление труда обусловлено наличием низкого уровня развития производительных сил, избытком сельского населения в Каротегине, малоземельем или безземельем, бедностью, а также избытком рабочей силы».

В конце 19-начале 20 века от 25 до 75% взрослых мужчин из некоторых деревень вверх по течению Зеравшана ежегодно выезжали на работу.

Автор отмечает, что эмиграция населения Таджикистана в современных условиях точно детерминирована. С одной стороны, территориальная мощь коренного населения в определенной степени развивается и становится основой общего усиления процесса экономического развития, что связано с развитием рыночных отношений и обеспечением экономических реформ. С другой стороны, отток населения с территории продолжается, и стоит отметить, что все больше коренных жителей Таджикистана, в том числе, сельских, вовлекается в миграционный процесс, который ранее характеризовался слабым территориальным перемещением.

Исследования доказывают, что миграционные процессы оказывают определенное влияние на демографические показатели Таджикистана. Принимая во внимание ограниченные возможности национального рынка труда, чтобы иметь возможность использовать растущую рабочую силу и продолжение высвобождения рабочей силы из определенных секторов за счет обеспечения реформ и реализации политики экономической свободы, важно увеличить экспорт рабочей силы в Республику Таджикистан.

В третьем параграфе первой главы - "Экономико-географическая характеристика трудовой миграции, ее причины и формы". В данном подразделе автор провел научное исследование трудовой миграции, ее причин и основных форм.

При анализе миграции населения мы классифицировали ее по ряду признаков. Останемся на наиболее важных из них:

1. В зависимости от характера пересечения границы различают внешнюю и внутреннюю миграцию.

Наиболее связанной с внешней миграцией рабочей силой населения является миграция, пересекающая государственную границу. При рассмотрении межгосударственной миграции выделяют шесть групп мигрантов: трудовые мигранты, неформальные мигранты, беженцы, стажеры, научные работники и туристы, выезжающие на отдых.

2. По временным показателям миграция подразделяется на: постоянную, временную, сезонную и временную.

Безвозвратная миграция зависит от постоянной смены постоянного места жительства. Примером такой миграции может быть переезд из одного района в другой или из села в город. То есть он не вернется на прежнее место жительства.

3. Изучение вопросов миграции населения, национальных отношений и их взаимосвязи и взаимовлияния, особенностей их развития приобрели большое значение как в теоретическом, так и в практическом плане. Этот вопрос особенно актуален в условиях современного мира, где во всем мире, в том числе и в странах СНГ, во главу угла ставится развитие национальных отношений, их разрешение и эффективность.

4. По формам осуществления миграция подразделяется на организованную общественную, которая осуществляется с участием государственных или общественных органов и их экономической поддержки, и неорганизованную, которая осуществляется

силами и средствами самих мигрантов, без материальной и организационной поддержки со стороны какого-либо учреждения.

5. Миграцию можно разделить на: добровольную и вынужденную виды, в зависимости от того, что миграция людей осуществляется по их собственному решению или независимо от них.

Академик Р.К. Рахимов отмечает, что «Особенности перехода к рыночным отношениям и относительное преимущество трудовых ресурсов в Таджикистане требуют разработки политики внешней трудовой миграции, а для ее успешной реализации - активного объективного государственного регулирования».

Диаграмма 1.

Доля денежных переводов трудовых мигрантов в ВВП стран

Источник: <https://fmimg.finmarket.ru/nws1/031013/vb2.png> (10.10.2022)

Приток иностранной валюты, которую мигранты отправляют на родину, имеет особое значение для экономики стран-экспортеров рабочей силы. Средства, перечисляемые ими на родину, иногда составляют основную часть доходов страны и, таким образом, способствуют стабилизации финансового положения.

Для современного Таджикистана, прежде всего, внешняя трудовая миграция характеризуется преимущественно неквалифицированной рабочей силой. Большая часть потока эмиграции из Таджикистана направлена в страны СНГ, особенно в Россию и страны Средней Азии. По разным данным, эта цифра колеблется от 500 до 850 тысяч человек и даже больше.

Аспектом исправления имеющихся недостатков, исходя из исследований автора, является привлечение природных ресурсов в производство и определение их влияния на разработку и производство. Все соответствующие организации должны приложить усилия и найти пути привлечения отечественного и иностранного капитала для создания постоянных рабочих мест в стране.

Вторая глава диссертации – «Трудовая миграция Республики Таджикистан в период перехода к рыночной экономике» состоит из трех подразделов. В данной главе проанализированы причины и факторы трудовой миграции, ее положительные и

отрицательные стороны в Республике Таджикистан, существующие проблемы трудовой миграции и подготовки высококвалифицированных кадров.

В первом подразделе второй главы – «Причины и факторы трудовой миграции, ее положительные и отрицательные стороны в Республике Таджикистан» рассказывает о причинах и факторах трудовой миграции, ее положительных и отрицательных сторонах в Республике Таджикистан.

Для анализа экономических причин международной трудовой миграции используются методы, применяемые при анализе международного движения капитала.

В результате миграции общий объем производства в мире увеличивается в результате эффективного использования трудовых ресурсов за счет их межгосударственного перераспределения. Однако распределение экономических и социальных доходов от миграции между отправляющими и принимающими регионами мигрантов происходит неравномерно, что приводит к восстановлению широкой системы государственного и международного регулирования трудовой миграции.

Также ООН рекомендовала перечень нескольких показателей в качестве меры уровня жизни населения: уровень рождаемости, смертности и ожидаемой продолжительности жизни; санитарно-гигиеническая обстановка; уровень потребления пищи; жилищные условия; образование и культура; труд и уровень занятости, соотношение доходов и расходов; цена продуктов питания; снабжение транспортом; возможность отдохнуть; система социального обеспечения; права и свободы человека.

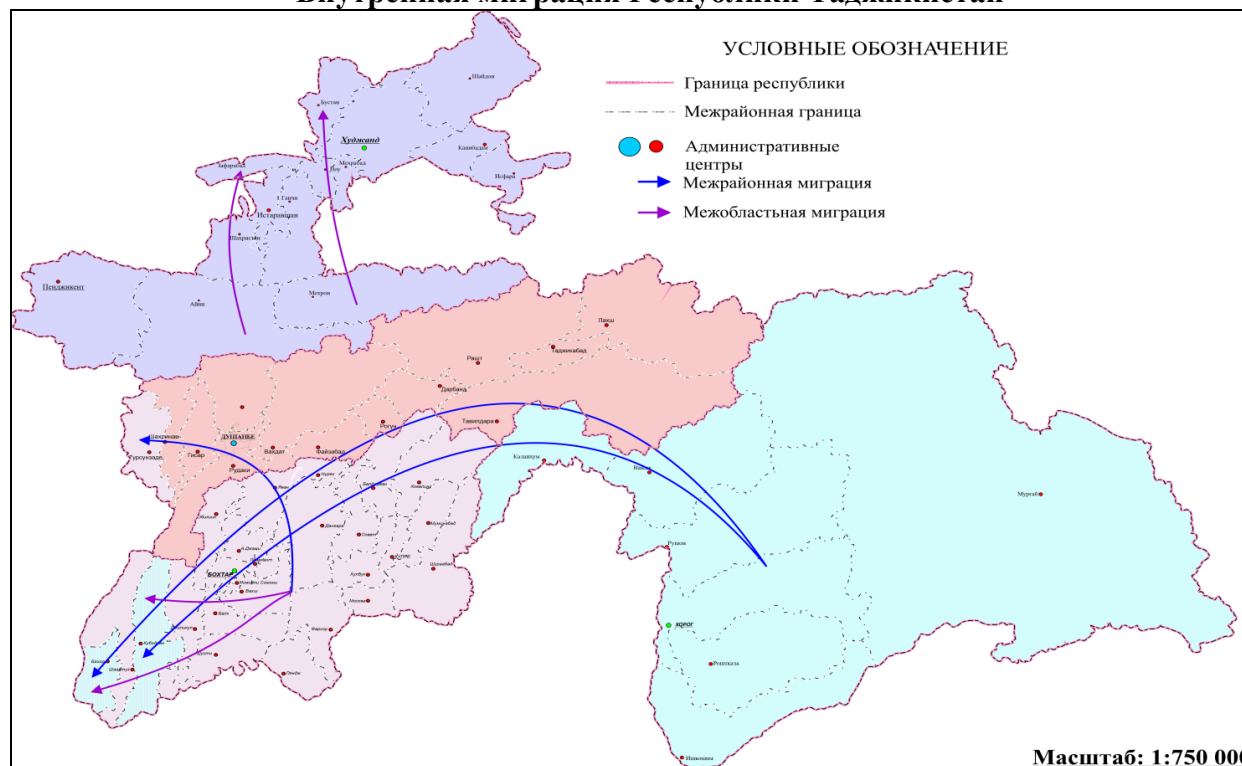
Отсюда следует, что для расчета уровня жизни населения среди материальных показателей используются, также духовные показатели, такие как: обеспеченность прав и свобод, продолжительность жизни, культура и др. Из-за невозможности их количественного отражения сложно дать интегральный показатель уровня жизни.

Автор считает, что перемещение труда (как фактора производства) между странами по тем или иным причинам имеет серьезные социально-экономические последствия, и имеет определенное значение для внешнеэкономической политики государства.

В результате анализа трактовки понятий “уровень и качество жизни населения” можно прийти к выводу, что единого понимания этих понятий до сих пор нет. Такое положение привело к появлению ряда значений для правильного понимания этого понятия, разработки четкой системы их учета. Поэтому было бы хорошо, если бы уровень жизни исчислялся только по материальным показателям и качеству жизни, как материальной, так и духовной.

Государственная политика Республики Таджикистан в отношении внутренней (добровольной) миграции населения из горных районов, сопредельных районов и районов с высокой плотностью населения и малоземельем для защиты прав и интересов мигрантов в свободном выборе места жительства, благоустройства пустошей и эксплуатации необрабатываемых равнин, дальнейшее развитие сферы сельского хозяйства с использованием больших трудовых ресурсов за счет безработных граждан, облегчение и улучшение условий жизни членов семей мигрантов и снижение уровня бедности, предотвращение неформальной внутренней миграции, укрепление дружбы между нациями и народами в местах проживания мигрантов, с целью привлечения молодежи и создания направленной на сельскую инфраструктуру.

Внутренняя миграция Республики Таджикистан

Источник: подготовлен автором на основе данных Миграционной службы Министерства труда, миграции и занятости населения.

Переселение внутренних мигрантов (добровольно) из одного региона в другой только при наличии официальной гарантии от принимающей стороны мигрантов на размещение их в жилых домах или выделение земельного участка под строительство постоянного жилья, снабжение питьевой водой, электроснабжение, строительство дорог, бытовое, медицинское обслуживание, рабочие места для всех членов семьи, обеспечение надлежащих санитарно-бытовых условий и строительство социальных объектов согласно имеющимся возможностям.

В республике принят план внутренней миграции из малоземельных и густонаселенных горных районов в долины с незадействованными землями на 2022-2024 годы, который утвержден постановлением Правительства Республики Таджикистан № 518 от 3 декабря 2021 г.

Таблица 1.

План внутренней миграции республики на 2022-2024 годы

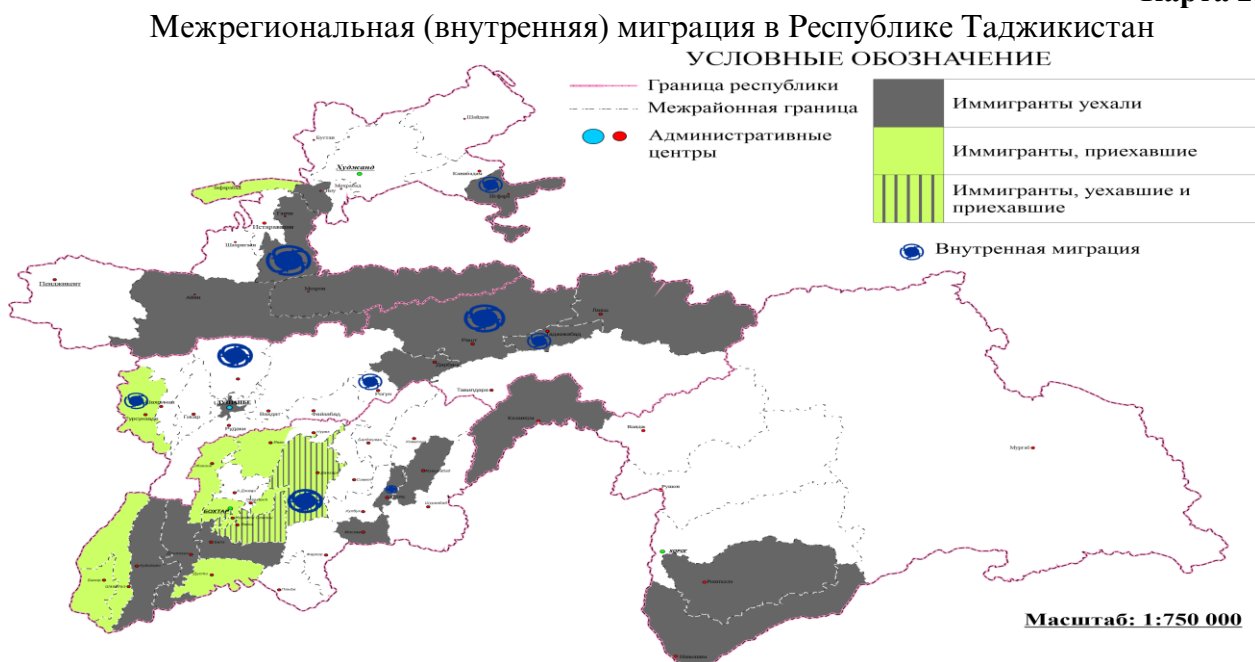
№	Перечень областей и городов и районов перевозчиков внутренних мигрантов	На именование городов и районов, принимающих внутренних мигрантов	Общее количество семей внутренних мигрантов, подлежащих переселению в 2022-2024 г.	Годы		
				2022	2023	2024
1.	Всего по стране:		904	300	303	301
2.	Горно-Бадахшанская автономная область		50	15	20	15
1)	Дарвоз	Хурасан	15	5	5	5
2)	Ишкашим	Хурасан	35	10	15	10
3.	Согдийская область		90	30	30	30
1)	Исфара	Исфара	50	15	20	15
2)	Горно Матчинский	Хурасан	40	15	10	15
4.	Хатлонская область		552	188	8	183
1)	Хурасан	Хурасан	100	30	35	35

2)	Бохтар	Хурасан	15	5	5	5
3)	Кушаниян	Хурасан	50	1	1	2
4)	Шахритус	Н. Хусрав	18	6	6	6
5)	Ливакант	Хурасан	15	5	5	5
		Н. Хусрав	15	5	5	5
6)	Шамсиддин Шохин	Н. Хусрав	30	1	1	1
		Ш. Шахин	70	2	2	2
7)	Восеъ	Хурасан	50	2	1	2
8)	Темурмалик	Хурасан	40	1	2	1
		Н. Хусрав	4	2		2
9)	Дж. Балхи	Дж. Балхи	60	2	2	2
1	Кубадиян	Н. Хусрав	15	5	5	5
1	Муминабад	Хурасан	35	1	1	1
		Турсунзаде	35	1	1	1
5.	городов и подчиненных районов республики		212	6	7	7
1)	Рагун	Н. Хусрав	2			2
		Файзабад	50	1	1	1
2)	Рашт	Рашт	100	3	3	3
		Н. Хусрав	30	1	1	1
3)	Таджикабад	Н. Хусрав	15	5	5	5
		Хурасан	15	5	5	5

Источник: Правительство Республики Таджикистан, утверждено 3 декабря 2021 года № 518.

Для того, чтобы потоки миграции населения как внутри страны, так и за ее пределами можно было целенаправленно и эффективно управлять, мы должны понимать характер миграции населения страны с точки зрения обычаев, культуры, культуры и быта, уровня знаний и навыков работы, семьи и, других социально-экономических вопросов, поскольку эти факторы могут привести к увеличению или уменьшению миграции населения. С помощью этой инициативы, мы можем обеспечить эффективность трудовой миграции, организовав специальные курсы профессиональной подготовки для мигрантов и культурных мероприятий как в отправляющих, так и в принимающих странах.

Карта 2.

Источник: подготовлен автором на основе данных Миграционной службы Министерства труда, миграции и занятости населения.

Однако, вне зависимости от негативных сторон трудовой миграции, можно сделать вывод, что с учетом вышеизложенных идей и несмотря на социально-правовую защищенность трудовых мигрантов необходимо принимать следующие меры:

- обеспечить высокий уровень образования трудоспособности иммигрантов, как в рамках повышения квалификации, так и в рамках их юридических навыков, для решения данной проблемы организовать краткосрочные курсы продолжительностью 3-4 месяца; подготовку и повышение квалификации безработных и трудовых мигрантов по различным специальностям, востребованных для них в республике и за ее пределами;

- несмотря на реализацию курсов специальной профессиональной подготовки взрослых, целесообразно организовывать краткосрочные курсы и проводить любые конкурсы, мероприятия и игры на базе образовательных учреждений Центра занятости населения, центров профессионально-технического обучения и государственных социальных центров, программ количество таких курсов, предоставляемых государственной службой занятости, должно быть разработано и утверждено Министерством труда и социальной защиты населения;

- в целях повышения уровня информированности трудовых мигрантов по профессиональным и правовым вопросам, а также для привлечения внимания общества к этим вопросам необходимо подготовить и издать специальные буклеты и листы по проблемам трудовой миграции и безработицы ;

- организовать для всех трудящихся-мигрантов ознакомительные занятия по правилам поведения иностранных граждан в стране, принимающей мигрантов, на основании действующего закона «О социальном положении иностранных граждан в стране, принимающей мигрантов»;

- по вопросам трудовой миграции должна быть согласована между официальными лицами двух стран - Таджикистана и страны, принимающей мигрантов, особенно России, должно быть больше центров регистрации и консультирования мигрантов, а уровень услуг и объяснений должны быть хорошо установлены, потому что даже сейчас большинство трудовых мигрантов не знают, куда обратиться за информацией о выезде на работу за границу.

- очень полезно организовать психологическую социальную работу с трудовыми мигрантами, чтобы поддерживать их связь со своей семьей и заботиться о членах своей семьи.

В целом, на наш взгляд, необходимо подготовить программы и мероприятия по повышению уровня квалификации и правовых знаний трудящихся-мигрантов, чтобы помочь им найти подходящую работу и источник желаемого дохода и внести существенный вклад в снижение уровня бедности мигрантов.

В рамках второй подглавы второй главы - «Существующие проблемы трудовой миграции в Республике Таджикистан» проанализировано. Автор указывает, что одной из основных проблем трудовой миграции в Республике Таджикистан является отсутствие постоянных рабочих мест в стране.

Поэтому автор отмечает, что в последние годы трудовая миграция и миграционный процесс, можно сказать, оказали непосредственное влияние на все важные сферы жизни граждан, на развитие социально-экономической и политической сфер страны.

Следует сказать, что сегодня изучением вопросов миграции занимаются все, в частности, ученые, политики, журналисты. В настоящее время этому вопросу уделяется должное внимание, и потому, что всем хорошо известно, что иностранная трудовая миграция вносит большой вклад в развитие нашего общества.

При анализе стало ясно, что основными причинами привлечения иностранной миграции являются отсутствие рабочих мест, низкая заработная плата, уровень бедности и неопределенность этой перспективы. Кроме того, рабочая сила в Таджикистане дешевая, и работодателей постсоветских стран это полностью устраивает. Таким образом, можно сделать вывод, что экономическими факторами трудовой миграции в страны

постсоветского пространства являются: востребованность рабочей силы, относительно высокая заработная плата, возможность получить право на постоянное гражданство, быть обеспеченным постоянной работой и жильем. , возможность получить профессию и заключается в повышении уровня специализации.

Миграция смягчает проблему безработицы в Таджикистане, снижает определенную социальную напряженность в обществе, активизирует возможности получения трудовых ресурсов, что в конечном итоге работает на благо экономики страны.

Таблица 2.

Распределение безработных, зарегистрированных в органах занятости населения по уровню образования на уровне регионов, г. Душанбе и районов республик подчиненны (тыс. человек)

	1996	2000	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021
Республика Таджикистан									
Количество безработных	37,5	47,7	38,8	44,5	55,5	49,7	47,5	49,0	49,9
включая информацию о:									
высшего образования	1,1	3,8	2,2	2,8	4,2	3,5	3,4	4,0	4,0
среднем профессиональном образовании	4,7	7,2	4,9	7,5	8,0	7,5	6,3	6,3	7,7
начальном профессиональном образовании	7,7	6,9	20,0	6,1	8,8	7,9	6,8	6,9	6,6
общей среднем образовании	24,0	31,8	11,7	28,1	34,5	30,8	31,0	31,8	31,6
Горно-Бадахшанская автономная область									
Количество безработных	4,4	13,8	11,0	3,5	3,3	4,9	5,1	4,5	4,7
в том числе:									
высшего образования	0,1	0,5	0,2	0,2	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2
среднего профессионального образования	-	0,4	0,5	0,4	0,2	0,7	0,5	0,4	0,4
начальном профессиональном образовании	3,3	0,8	9,1	0,3	0,7	0,8	1,1	0,9	0,9
средны образования	1,0	21,1	1,2	2,6	2,1	3,0	3,3	2,9	3,2
Хатлонская область									
Количество безработных	7,0	6,9	6,3	15,1	24,3	16,0	15,0	14,6	15,0
в том числе:									
высшего образование	0,1	0,7	0,9	1,1	1,7	0,8	0,6	0,7	1,0
среднего профессионального образование	0,5	1,6	1,0	2,0	3,7	1,7	1,1	1,0	1,6
начальном профессиональном образовании	0,9	1,8	3,3	1,4	3,1	1,2	0,9	0,8	0,8
средны образование	5,6	2,8	1,1	10,6	15,7	12,4	12,4	12,1	11,6
Согдийская область									
Количество безработных	15,3	15,1	12,6	14,3	10,9	9,7	8,1	9,8	7,9
в том числе:									
высшего образование	0,6	1,7	0,7	0,8	0,8	1,1	1,1	1,3	0,8
среднего профессионального образования	2,3	3,1	2,6	2,9	1,7	1,7	1,0	1,5	1,4
начальном профессиональном образовании	1,2	2,0	3,7	2,5	2,0	1,4	0,9	1,3	0,8
средны образования	11,2	8,3	5,6	8,1	,3	5,5	5,1	4,8	4,9
город Душанбе									
Количество безработных	0,5	0,8	1,8	2,4	2,5	2,5	2,7	3,3	4,9
в том числе:									
высшего образование	0,1	0,2	0,2	0,1	0,09	0,2	0,2	0,02	0,2
среднего профессионального образования	0,3	0,1	0,3	0,5	0,005	0,02	0,01	0,01	0,3
начальном профессиональном образовании	-	0,2	0,5	0,06	-	0,2	0,2	0,09	0,3
средны образования	0,1	0,3	0,8	1,7	2,4	2,1	2,4	3,2	4,1

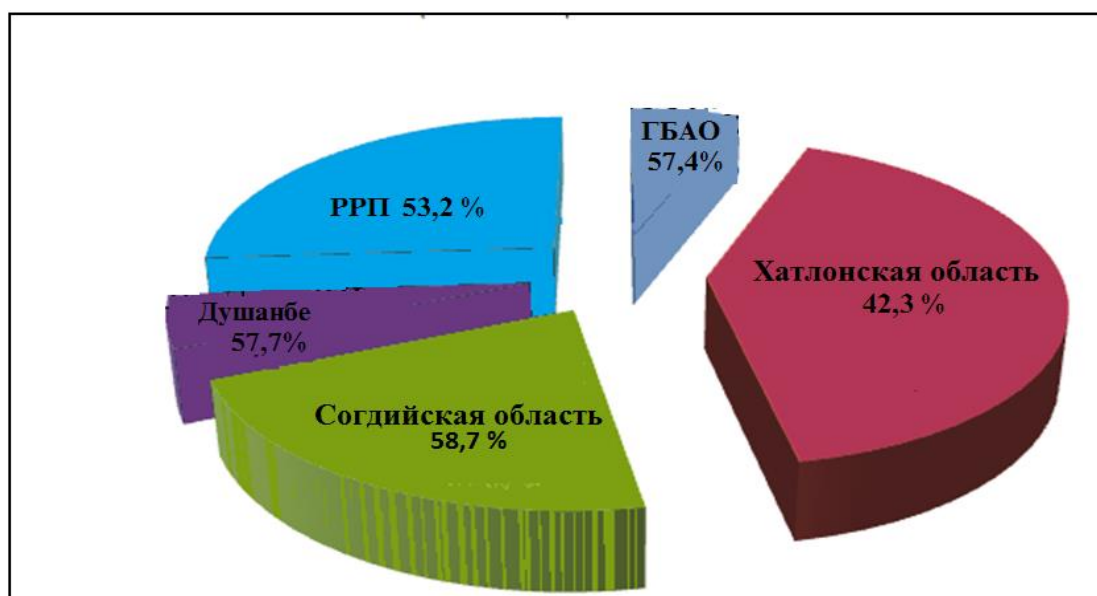
Подчиненные районы республики									
Количество безработных	10,2	13,1	7,1	9,2	14,5	16,6	16,6	17,6	17,5
в том числе:									
высшей образования	0,2	0,8	0,2	0,6	1,4	1,2	1,4	1,7	1,7
среднего профессионального образования	1,6	2,0	0,5	1,7	2,4	3,4	3,7	3,3	4,0
начальном профессиональном образовании	2,3	2,1	3,4	1,8	2,9	4,2	3,8	3,8	3,9
среднего профессионального образования	6,1	8,2	3,0	5,1	7,9	7,9	7,8	8,8	7,9

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан // Ежегодник демографии Республики Таджикистан. 30 лет государственной статистике. - Душанбе, 2021.

Таким образом, в современном состоянии экономического развития в Республике Таджикистан большое значение имеют трудовая миграция и образовательная миграция, а ее влияние на рынок труда в стране на организацию национального рынка и их процессы, объем конкурентного промышленного производства, финансирование всех хозяйствующих субъектов очень высокое.

Диаграмма 2.

Распределение безработных, состоящих на учете в органах занятости населения, по регионам республики

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан. - Понедельник, 2021.

Другим эффективным способом охвата трудоспособного населения занятостью является обеспечение активного и регулярного участия в этом процессе частного сектора, поскольку частный сектор имеет больше возможностей для решения проблемы обеспечения адекватной занятости безработных.

Относительно высокая заработная плата, использование современного оборудования и работа в соответствии с требованиями рынка сделали работников привлекательными.

Миграция и развитие. Целью управления миграцией является помощь в мониторинге и рекомендации миграции для мигрантов в сообществе.

Целью миграционной помощи является поддержка и повышение трудоспособности рабочих, специалистов, студентов и учеников, для эффективного перемещения между странами.

Цель регулирования миграции - помочь государству и обществу в выявлении лиц, намеревающихся въехать на территорию государства, и предотвратить въезд группы, не имеющей разрешения на въезд.

Цель управления вынужденной миграцией – помочь людям, которые во время политических конфликтов, опасных событий бегут из страны и возвращаются в свою страну. Беженцы и просители убежища являются «перемещенными лицами» и нуждаются в особом внимании.

В ходе исследования выяснилось, что в современных условиях темпы экономического развития относительно низкая, быстрый рост трудовых ресурсов осложнил ситуацию на рынке труда.

При изучении трудовой миграции, на наш взгляд, необходимо подготовить программу или проект по повышению уровня квалификации и правовых знаний трудовых мигрантов, чтобы помочь им найти подходящую работу и желаемый источник дохода, способствовать сокращению бедности, уровень отъезда мигрантов значителен.

В третьем подразделе второй главы - «Подготовка высококвалифицированных кадров и социальная поддержка населения». В данном подразделе автор уделил особое внимание вопросу подготовки высококвалифицированных кадров и социальной поддержки населения в республике.

В ходе подготовки высококвалифицированных кадров выяснилось, что учебный процесс осуществляется в городе Душанбе и других районах республики.

Доступность общей численности рабочей силы для современного производства невелика. Текущее и перспективное производство страны требует увеличения количества высококвалифицированных рабочих с общим и профессиональным образованием. Ход научно-технического прогресса, особенно в период перехода к рыночным отношениям, независимо от форм собственности требует увеличения удельного веса инженерно-технических кадров.

Профессионально-технические лицеи являются основными учреждениями начального профессионального образования и помогают населению работать по своей квалификации. Профессионально-технические лицеи могут быть региональными, отраслевыми и междисциплинарными. В лицеях готовят специалистов в основном для различных отраслей народного хозяйства с учетом их требований.

Во всех профессионально-технических учебных заведениях и лицеях обучается более 29 тысяч человек, в том числе 9 тысяч девушек, более чем по 100 профессиям обучаются рабочие. Подготовкой и воспитанием студентов занимается более 3-5 тыс. инженерно-педагогических работников.

В настоящее время в различных регионах страны действуют 24 профессионально-технических лицей. В 2020 учебном году в данных учебных заведениях по различным специальностям обучалось более 23,1 тыс. человек.

Поэтому в школах часто преподают такие профессии, спрос на которые на современном рынке весьма ограничен. Таким образом, следует отметить, что вся первичная профессиональная подготовка отстает от современного прогресса общества.

Правительство Республики Таджикистан приняло во внимание состояние профессионально-технического образования в стране и приняло ряд решений, направленных на сохранение и развитие образования технических профессий.

Ряд профессиональных лицеев учли требования рынка труда, организовали курсы на основе самофинансирования, а также прошли курсы повышения квалификации для своих сотрудников. Несмотря на это, реализация задач, вытекающих из концепции, реализуется очень медленными темпами, поэтому существенных изменений в системе образования технических профессий не происходит.

Таблица 3.

Показатель рабочей и неиспользованной рабочей силы в распределении по регионам, ТКК - 2020 (в среднем за год, тыс. чел.)

Индикатор живой силы и неиспользованных	Число людей					
	Всего	ГБАО	Согдийская область	Хатлонская область	Город Душанбе	РРП
Трудоспособное население (15-75 лет)	4103,6	154883	1708480	1934821	566079	1212094
Рабочая сила	2557,3	77022	806526	780422	201408	386850
- занятое население	2506,2	56411	760936	750100	178294	350729
- Частичная занятость в зависимости от продолжительности рабочего времени	34984	707	5714	22940	1622	4002
- Безработный	51	20611	45590	30322	23114	36121
Лица, не входящие в состав рабочей силы	2932076	61780	734357	1013253	356541	766145
- Потенциальная рабочая сила	94985	9374	8883	18206	5504	53017
Показатели относительные (в %)						
Уровень участия трудоспособного населения в составе рабочей силы	42,4	51,7	51,9	42,5	35,6	32,0
Уровень занятости населения по отношению к работающему населению	39,4	37,9	48,9	40,9	31,6	29,0
Уровень безработицы	6,9	26,8	5,7	3,9	11,5	3,9
Составные показатели уровня неполной занятости по отношению к продолжительности рабочего времени и безработице	8,5	27,7	6,4	6,8	12,3	10,4
Составные показатели уровня безработицы и потенциальной рабочей силы	12,0	53,2	7,2	6,5	16,1	25,4
Комбинированные показатели неиспользованной рабочей силы	12,7	39,8	7,5	9,2	15,0	24,1

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан.

Ведущие учредители предприятия должны участвовать в разработке и оценке системы образования и активно участвовать в работе педсовета и аттестации лицеев. Предприятие должно выплачивать заработную плату учителю - за строительство производства, содержание в мастерских студентов и преподавателей, гарантировать трудоустройство выпускников. Образовательные учреждения должны готовить высококвалифицированных рабочих по программе, отвечающей потребностям предприятия, потому что это выгодно обеим сторонам - работе и обучению.

Таким образом, реформирование системы начального профессионального образования в регионах республики является обязательным и необходимым в современных условиях страны, его реализация положительно скажется на экономике страны.

Третья глава диссертации – «Экономико-географические особенности и перспективы трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан» состоит из трех параграфов. В данной главе анализируются вопросы трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан, политика трудовой миграции и перспективы трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан.

В первом подразделе третьей главы - «Экономико-географическая характеристика трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан (ГБАО, Согдийской, Хатлонской и РРП)» была проанализирована.

На наш взгляд, экономико-географические особенности трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан должны быть направлены на рациональное использование природных ресурсов, сырья и целевое использование трудовых ресурсов.

Для проведения сравнительного анализа и определения миграционной тенденции необходимо проанализировать увеличение и уменьшение миграционного потока в регионах по отношению к трем периодам - 1991-2000 г., 2001-2010 г. и 2011-2020 г., результаты которые приведены в таблице 4.

Таблица 4.

Общая сводка миграции населения в регионах Республики Таджикистан в период 1991-2000 гг., 2001-2010 гг., 2011-2021 гг. по территории республики.

№	Регионы	Увеличение и уменьшение миграции за три разделенных периода (% от тысяч человек)			
		1991-2000	2001-2010	2011-2021	Всего
1	Республика Таджикистан	- 366,8	- 111,4	- 31,8	- 526,1
2	город Душанбе	- 106,2	+ 14,9	+ 20,1	- 71,3
3	ГБАО	- 30,0	- 55,4	- 10,3	- 95,7
4	Хатлонская область	-100,7	- 60,1	- 47,6	- 208,4
5	Согдийская область	- 102,6	- 41,4	- 22,1	- 166,1
6	Подчиненные районы республики	- 55,9	- 15,7	+ 12,4	- 59,5

Источник: Агентство по статистике при Президенте Республики Таджикистан: // Рынок труда в Республике Таджикистан: 30 – лет Государственной независимости статистический сборник. 2021.

Из таблицы 4 видно, что в первый период 1991-2000 гг. миграционное движение в регионах республики было очень интенсивным, и, как указывалось выше, к этому периоду относится гражданская война, вынудившая тысячи людей покинуть свои дома, , переехать в другие страны. В первый период 1991-2000 гг. видно, что из столицы Душанбе выехало 106 тыс. 200 граждан. Причина в том, что в столице проживало большое количество русскоязычных, и именно они составляли основную часть переселенцев.

В Хатлонской и Согдийской областях также произошло большое сокращение населения, 100 тысяч 700 человек и 102 тысячи 600 человек эмигрировали из этих областей и уехали в другие государства. Убыль населения на республиканском уровне за тот период составила всего 366 тысяч 800 человек, и внезапный отъезд этого населения с территории страны оказал негативное влияние на экономическое, социальное и демографическое положение страны, потому что среди них было много специалистов, работавших во всех отраслях экономики страны, и восстановить такое сокращение в нынешних условиях и в ближайшее время было крайне сложно.

Из показателей таблицы 4 видно, что в первый период 1991-2000 гг. население сократилось за счет миграции во всех регионах страны. Однако во втором периоде 2001-2010 гг. в столице страны Душанбе уже наблюдался миграционный прирост с показателем +14,9 тыс. человек, хотя в других регионах численность населения продолжала сокращаться за счет миграции граждан.

В то же время следует отметить, что во втором периоде 2001-2010 гг. количество мигрирующих сократилось с 366,8 тыс. человек до 111,4 тыс. человек, и это связано с тем, что в эти годы мир и спокойствие в страна.

В третьем периоде 2011-2021 гг. численность населения страны продолжала сокращаться за счет эмиграции, но их численность еще больше уменьшилась по сравнению со вторым периодом и составила 31 тыс. 800 человек, что свидетельствует об улучшении экономической и политической ситуации страны.

Стоит отметить, что в этот период, наряду с приростом населения г. Душанбе (+20100 чел.), а также РРП действовал показатель прироста населения с численностью +12400 чел. Остальные регионы по-прежнему представляют снижение миграции, и такая

ситуация является нормальным явлением в условиях глобализации миграционных процессов в глобальном масштабе.

Второй подглава третьей главы посвящена «Политике трудовой миграции в Республике Таджикистан». Здесь отмечается, что политика трудовой миграции возможна для повышения уровня благосостояния на основе изменения ее секторов. Политика трудовой миграции является одним из важнейших источников повышения уровня мигрантов в стране.

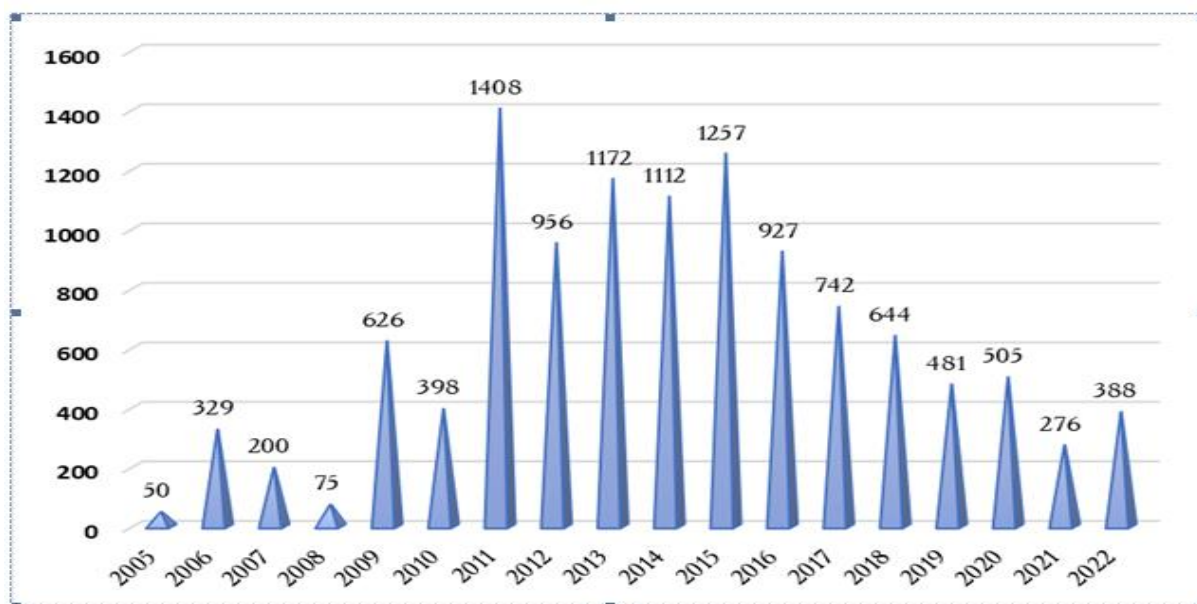
Государственная политика Республики Таджикистан в области трудовой миграции за границу заключается в предупреждении роста нелегальной миграции и регулировании трудовой миграции. Трудовая миграция считается основной частью экономической политики миграции и определяет активизацию рынка труда и мировой экономики в целом. Одной из причин международной миграции рабочей силы является неравенство мирового экономического развития, доходов и возможностей в отдельных странах, особенно между промышленно развитыми странами и развивающимися странами.

Внутренняя миграция в Республике Таджикистан согласно постановлениям Правительства Республики Таджикистан от 1 октября 2008 года № 647 «Об утверждении Положения о внутренней миграции в Республике Таджикистан» и от 3 декабря 2012 года , № 677 «О внутренней миграции населения из малонаселенных и малонаселенных местностей» гор в долины с залежными землями республики реализовано 2016-2018 годах.

Как видно из таблицы, в соответствии с положениями действующих постановлений Правительства Республики Таджикистан в направлении внутренней миграции в республику за 2005-2022 годы было переселено 11185 семей, которые были профинансированы за счет Миграционная служба Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан в соответствии с положениями.

Диаграмма 2.

Количество семей внутренних мигрантов, переселенных на территорию республики в период 2005-2022 гг. (на семью)

Источник: подготовлено автором на основе данных Миграционной службы Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан.

Переселение из экологически опасных районов страны осуществляется в основном из-за оползней, паводков и которые происходят преимущественно в горах и близлежащих долинах. Оползни происходят часто, в основном из-за вырубки лесов. Переселение населения из экологически опасных районов в безопасные места организуется при непосредственной поддержке государства. В 2002 году 101 домохозяйство было

переселено из Ишкашимского, Рушонского, Ванчского, Дарвазского, Шугнонского и Рошткалинского районов в Насыр-Хусравский район.

Результат количественных исследований показал, что независимо от наличия различных видов экологического ущерба население продолжает проживать в тех местах. Основной причиной неизменения места жительства является наличие в домохозяйстве трудовых мигрантов (около 55%), нежелание покидать страну (34,2%), отсутствие финансовых средств (8,6%) и готовность покинуть эти поврежденные места (1, 3%).

При этом следует помнить, что существует большой разрыв между финансовыми возможностями и готовностью покинуть поврежденные места всей семьей. Нежелание покидать родину чаще встречается в РПП и Хатлонской области, чем в Согдийской области, что в первую очередь объясняется наличием в первых двух регионах крупных традиционных домохозяйств.

По результатам исследований в Насыр-Хисравском районе в селе Фируза-2 наблюдается как засоление почв, так и подъем уровня грунтовых вод, а в районе Хамадони в селе Навабод (место проживания переселенцев) и село Метантово (бывшее место жительства переселенцев) - подъем уровня воды под землей не наблюдается. Причиной вынужденного переселения населения села Метантова является наводнение, вызванное разливом реки Пяндж, уничтожившей обрабатываемые земли и дома жителей.

Существует ряд проблем, которые необходимо решить при изучении вопросов трудовой миграции. В частности, внимание к рынку труда направлено только на одну страну, что в ряде случаев может быть причиной политического давления со стороны принимающей страны. Отсутствие начального профессионального образования, низкий уровень квалификации, отсутствие юридического образования и незнание языка принимающей страны, низкая культурная осведомленность части мигрантов создают проблемы для трудовых мигрантов за рубежом. Кроме того, существует множество других проблем, таких как поиск жилья, подходящей работы, условий труда и т. д.

В третьем подразделе третьей главы - «Перспективы трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан» был проанализирован.

Следует отметить, что на первом этапе в стране возник политический кризис, аналогичный Гражданской войне. Кроме того, начало экономических реформ в Таджикистане вызвало множество проблем, в связи с процессом дезинтеграции и обострением политического и экономического положения страны. Среди них начало трансформационного кризиса, снижение темпов экономического развития, замедление государственного регулирования экономики, снижение конкурентоспособности отечественных производителей, угроза продовольственной безопасности страны, снижение эффективности использования факторов производства и др.

В результате качественный показатель экономического развития снизился по сравнению с 1991 годом.

Следует отметить, что данная тенденция наблюдается вне зависимости от абсолютного роста ВВП. Как только в 1997 году между законной властью и оппозицией было подписано мирное соглашение, трансформационный кризис в экономике страны был остановлен, и был заложен фундамент для дальнейшего подъема экономики.

В результате развития и реконструкции экономики страны стало увеличиваться количество предприятий и организаций.

Несмотря на достижения, достигнутые за время независимости страны, для социально-экономического развития Таджикистана существовал ряд проблем:

- устранение последствий трансформационного кризиса;
- мотивация, в целях надлежащего экономического развития;
- развитие государственного регулирования экономики;
- создание подходящей модели социально-экономического развития;
- развитие инвестиционного потенциала;
- обеспечение полной занятости экономически активного населения;

- развитие производственного потенциала промышленности страны;
- обеспечение независимости и продовольственной безопасности;
- повышение конкурентоспособности отечественных производителей;
- повышение эффективности использования факторов производства.

Поэтому для преодоления проблем, выявленных в соответствии с программой социально-экономического развития Республики Таджикистан на среднесрочную перспективу, были реализованы следующие меры:

- совершенствование механизмов стимулирования экономического развития;
- поддержание положительных изменений в экономическом развитии;
- расширение производства товаров народного потребления;
- осуществление диверсификации и модернизации национальной экономики;
- устранение зависимости от импорта инвестиционных товаров.

Относительно занятости населения страны и ее регионов следует отметить, что из-за высоких темпов прироста экономически активного населения и возвращения трудовых мигрантов из-за рубежа, особенно из Российской Федерации, наблюдается несоответствие между спросом и предложением на рабочие места. Путь к решению этой проблемы заключается в развитии народного хозяйства и разумном использовании материальных, финансовых и интеллектуальных ресурсов страны.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Основные научные результаты диссертации, изучение теоретико-методологических основ, практических аспектов формирования трудовой миграции позволили нам рассмотреть следующие выводы и предложения:

1. В отличие от развитых стран, прошедших пиковый период эмиграции и не зависящих от постоянной эмиграции, Таджикистан столкнулся с непрерывной массовой эмиграцией в условиях, когда его экономика находилась в пучине кризиса после гражданской войны[3-А].

Трудовая миграция в Республике Таджикистан носит преимущественно сезонный характер, большинство мигрантов мигрируют ранней весной и летом. Миграции населения принадлежит видная роль в истории человечества, с ней связаны процессы расселения, использования земель, развития производительных сил, формирования и воспитания рас, языков и народов. В современный период возникла потребность в изучении и научном осмыслении социально-экономических особенностей и других вопросов миграции, ее влияния на политическое, социально-экономическое положение страны и культурно-психологическую и нравственную сферы. Это и другие последствия миграции имеют положительные и отрицательные характеристики.

2. В последние годы миграция приобрела определенный универсальный социально-экономический характер, она меняет жизнь местных сообществ и влияет на текущую политику независимых стран. Такая форма трудовой миграции, как организованная мобилизация граждан и другие формы трудоустройства работников из Таджикистана в Россию и другие страны СНГ, изменились не только по форме, но и по содержанию[4-А].

3. Стоит отметить, что большинство иммигрантов путешествуют в страны СНГ неформально. Низкий профессиональный уровень трудовых мигрантов обуславливает их привлечение к низкооплачиваемым работам. Кроме того, при низком уровне владения языком и законами и правилами страны въезда иммигрантов их права нарушаются представителями органов государственной власти и отдельными гражданами.

4. Основными причинами привлечения трудовой миграции за границу в республике являются избыток трудовых ресурсов, отсутствие рабочих мест, низкая заработная плата,

бедность и неуверенность в завтрашнем дне. Кроме того, ввозимая из Таджикистана рабочая сила дешева для работодателей и полностью удовлетворяет их потребности.

Таким образом, можно сделать вывод, что экономическими факторами трудовой миграции за границу являются высокий спрос на рабочую силу:

- относительно высокий уровень заработной платы;
- возможность получения права постоянного гражданства постоянное место работы и жилья;
- обеспечение качественными продуктами питания и другими товарами - это возможность получить профессию и повысить квалификационный уровень.

5. В новое время в мире сложились такие условия и экономическая и политическая система, что и иммигранты, и страны должны вместе решать множество различных вопросов. Одной из таких проблем является миграция, которая является актуальной проблемой в 21 веке. С этим столкнулись многие страны, и в целях регулирования миграции населения и социально-правовой защиты мигрантов принимаются практические меры странами, отправляющими и принимающими мигрантов, а также влиятельными международными, общественными и неправительственными организациями. Но день ото дня количество трудовых мигрантов во всем мире увеличивается и имеет много аспектов, решить эту проблему становится крайне сложно.

6. В современных условиях Таджикистан, как независимое государство, предпринимающее уверенные шаги на международной арене, не может оставаться в стороне в вопросе миграции, потому что поток международной миграции на территории современного Таджикистана также неизбежен и количество мигрантов увеличивается день ото дня. Согласно детальным социально-политическим исследованиям современной ситуации в Таджикистане, необходимо сделать вывод, что с начала 21 века количество иммигрантов в республике увеличивается день ото дня. Несмотря на то, что в жизни страны произошли кардинальные изменения, Таджикистан уверенно идет к прогрессу и развитию. В современное время Таджикистану следует проявлять активность в решении миграционных вопросов, поскольку в эпоху глобализации миграция является явлением, заставляющим новое поколение отходить от национальных ценностей и обычаев, являющихся основой существования нации.

7. Следует отметить, что из всех видов миграции населения, имеющих место в нашей стране, наиболее приоритетной является трудовая миграция, а ее роль в социально-экономическом развитии страны и снижении уровня бедности заключается в повышении уровня жизни населения. Установлено, что за последние десятилетия процесс миграции населения и особенно, направление трудовой миграции в мировом масштабе, в том числе и в Республике Таджикистан, также приобрел форму глобализации.

8. Одним из основных факторов миграции является экономический фактор. Неблагоприятные экономические законы и высокие налоги могут быть причинами миграции. Однако ни один из эмиграционных потоков по величине своего объема не может быть равен эмиграционным потокам, возникшим на основе стремления большинства эмигрантов повысить уровень жизни за счет эмиграции.

9. Определено, что в 50-е и 70-е годы XX века основное количество иммигрантов наблюдалось из слаборазвитых стран в промышленно развитые страны, но в настоящее время наблюдения показывают, что, начиная с 1980-х годов, наоборот, вытеснение рабочей силы, это происходит больше в развитых странах мира. В современное время происходит международная трудовая миграция из слаборазвитых стран в экономически развитые страны мира[2-А].

10. Тенденция трудовой миграции показывает, что количество «мужчин» в Таджикистане увеличивается из года в год, Правительством Республики подписано конкретное соглашение со странами-донорами. По предложению государства, нуждающегося в рабочей силе, правительство рекомендует количество рабочих по профессиям и специальностям. Несмотря на то, что миграция имеет положительные

стороны, она не только приносит финансовую выгоду семейному бюджету, но и создает проблемы в семейной среде. Пока глава семьи собирается эмигрировать сроком на 365 дней или 1 год, на мать ложатся все тяготы жизни: воспитание детей, обеспечение семьи и другие задачи, что является очень большой ответственностью.

11. Вопрос социально-правовой защиты трудовых мигрантов в стране, в том числе членов их семей, в последние годы считается одним из важнейших вопросов и постоянно находится в центре внимания руководства Правительства Республики Таджикистан и соответствующих министерств и ведомств. Однако, несмотря на предпринимаемые усилия, вопросы внешней трудовой миграции остаются для Таджикистана острыми. Трудовая миграция из Таджикистана нуждается в правовой защите.

Если обратиться к истории миграции в Таджикистане, то можно прийти к следующему выводу:

а) В 30-е годы 20 века эмигранты из приграничья Таджикистана, после разгрома повстанческих движений, пробились через Афганистан и стали жить в указанных странах. Потомки вынужденных переселенцев проживают в странах Средней Азии и Китае.

б) После победы Советского Союза над гитлеровской Германией часть таджиков, узбеков, туркмен, кыргызов, казахов, русских, украинцев, белорусов, оставшихся в немецком плену, не вернулась на родину из-за страха "25 лет наказания». Таких пленников можно было увидеть в США, РФГ, Франции, Турции в 1960-85 гг.

в) Вынужденная миграция 1991-95 годов в Республике Таджикистан вызвала миграцию за короткий период времени, и почти 1 миллион человек покинули свою страну. Они перешли на соседние страны - Россию, Крым, Украину, Узбекистан, Туркмению и др. Гражданская война привела не только к сокращению населения, но и за пределы Таджикистана ушли талантливые специалисты в области горного дела, машиностроения, химии, ученые-медики.

г) В 1941-50 годах таджикский народ покинул свою родину и ушел в южную часть Казахстана и южную часть Узбекистана.

д) В 1953-55 годах в Таджикистане наблюдалась политическая эмиграция. КНБ было установлено, что в Таджикистане лиц, причастных к убийствам и грабежам в басмийский период, насильно переселяли с семьями на границу пустынь, неосвоенных земель Казахстана, Восточной Сибири[5-А].

12. Для анализа положительных и отрицательных причин трудовой миграции в Республике Таджикистан используются рабочая сила и методы, используемые при анализе национального движения капитала. В целом в результате миграции общий объем производства увеличивается в результате эффективного использования трудовых ресурсов за счет их межрегионального перераспределения. Однако распределение экономических и социальных доходов от эмиграции неравномерно между отправляющими и принимающими регионами. Это приведет к восстановлению широкой системы государственного и международного регулирования процесса трудовой миграции.

13. Текущее и перспективное производство страны требует увеличения количества высококвалифицированных рабочих с общим и профессиональным образованием. Доступность общей численности рабочей силы для современного производства невелика. Ход научно-технического прогресса, особенно в период перехода к рыночным отношениям, независимо от форм собственности требует увеличения удельного веса инженерно-технических кадров. Поэтому из-за отсутствия высококвалифицированных кадров и их материально-технической базы существующие образовательные учреждения не позволяют готовить способных специалистов, конкурентоспособных на рынке труда. Таким образом, из вышеизложенного следует, что образование технических специальностей сегодня не отвечает требованиям времени и запросам работодателей[6-А].

14. В результате исследования и работы стало ясно, что единого мнения о трудовой миграции Республики Таджикистан в период перехода к рыночной экономике не существует, и ученые и специалисты высказали свои взгляды на этот нарастающий

процесс на основе проводил исследования и личную научную теорию. В то же время следует отметить, что большинство известных отечественных и зарубежных ученых считают направление трудовой миграции приоритетным в политике стран, принимающих и транспортирующих мигрантов.

РЕКОМЕНДАЦИИ ПО ПРАКТИЧЕСКОМУ ИСПОЛЬЗОВАНИЮ РЕЗУЛЬТАТОВ ИССЛЕДОВАНИЯ

На основе анализа экономико-географических особенностей трудовой миграции в указанных выше регионах Республики Таджикистан для достижения поставленных целей в диссертационном исследовании рекомендуются следующие первоочередные меры:

1. В период до 2025 года необходимо ежегодно создавать не менее 300 тыс. дополнительных производственных рабочих мест. В то же время высокие темпы роста трудоспособного населения сельской местности по сравнению с городским населением требуют необходимости быстрого увеличения создания рабочих мест в сельской местности.

2. В целях полного использования трудовых ресурсов и снижения уровня безработицы необходимо: строительство малых промышленных предприятий в городах и сельских поселениях, развитие и расширение деятельности промышленных предприятий, улучшение деятельности хозяйства и связи услуги, создание аграрно-промышленных зон, в целях сезонного использования рабочей силы, создание вакантных рабочих мест с благоприятными условиями для женщин, повышение квалификации работников;

3. На территории республики в ближайшие пять-десять лет есть возможность заложить еще тысячи гектаров садов и приобрести земли сельскохозяйственного назначения. Исходя из этого, можно строить малые и пищевые предприятия, обеспечивающие работой сельское население. Поэтому необходимо, чтобы Минсельхоз, Академия сельскохозяйственных наук, Минпромторг и исполнительные органы областной и районной государственной власти приняли необходимые меры.

4. Учет особенностей современной модели рынка труда Республики Таджикистан - занятости населения путем стимулирования создания новых рабочих мест.

5. Существенные различия уровня безработицы по регионам, которая основывается как на уровне деловой активности в регионе, так и на навыках остального населения в области самоуправления.

Необходима финансовая поддержка некоторых видов предпринимательской деятельности через фонд социальной защиты населения, который способствует развитию инфраструктуры и услуг в городах и сельской местности, вводя четкие критерии выделения средств и условий их возврата, а региональные взносы.

7. Провести анализ причин и факторов трудовой миграции в Республике Таджикистан, с целью проведения сравнительного анализа и выбора целенаправленной и эффективной миграционной политики.

8. Утвердить план внутренней миграции населения из малонаселенных и густонаселенных горных районов в долины республики с неосвоенными землями.

9. Министерству труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан совместно с органами исполнительной власти Горно-Бадахшанской автономной области, Согдийской Хатлонской области, подчиненных городов и районов республики и соответствующими министерствами и ведомствами подготовить высококвалифицированные кадры и социальную поддержку населения в кратчайшие сроки.

10. Анализы показывают, что количество безработных в республике увеличивается из года в год. Поэтому правительству республики следует подписать взаимные соглашения вместе со странами-донорами.

ПЕРЕЧЕНЬ НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ СОИСКАТЕЛЯ УЧЕНОЙ СТЕПЕНИ

I. Статьи, опубликованные в рецензируемых и рекомендованных Высшей аттестационной комиссией при Президенте Республики Таджикистан журналах:

- [1–А]. Ҳақназаров, У.Н. Афзоиши аҳоли ва баъзе масъалаҳои демографии муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2018. - №1 (1) – С. 62–67. , ISSN 2219-5408.
- [2–А]. Ҳақназаров, У.Н. Муҳоҷирати меҳнатӣ яке аз омилҳои асосии таъмини захираҳои меҳнатӣ. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Ахбори Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. Шӯбаи илмҳои ҷамъиятшиносӣ. – Душанбе, 2018. – №2. – С. 98–105. ISSN 2076- 2569.
- [3–А]. Ҳақназаров, У.Н. Назария ва методологияи муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми Донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2018. – №1 (1). – С. 98–103. ISSN 2219-5408.
- [4–А]. Ҳақназаров, У.Н. Теория и методология трудовой миграции. [Текст] / У.Н. Ҳақназаров // Паёми ДМТ. – Душанбе 2017- № 2/4. с. 103-107, ISSN 2413-5151.
- [5–А]. Ҳақназаров У.Н., Чураев А. Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров, А. Чураев. // Паёми донишгоҳи омӯзгорӣ. – Душанбе, 2022. №4 (16) С. 71-75. ISSN 2707-9996.

II. Научные статьи, опубликованные в сборниках и других научно-практических изданиях:

- [6–А]. Ҳақназаров, У.Н. Ба шуғл фарогирию паст кардани сатҳи камбизоатӣ ва муҳоҷирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ – амалӣ дар мавзӯи «НБО – Роғун кафолати истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон». Душанбе – 2019. – С 107-109.
- [7–А]. Ҳақназаров, У.Н. Сиёсати муҳоҷирати меҳнатӣ ва ҳалли он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ бахшида ба «**Бистсолаи омӯзиши фанҳои табиатшиносӣ, дақиқ ва риёзӣ**» инчунин 80 солагии профессори кафедраи географияи иқтисодӣ ва иҷтимоӣ *Алишер Ҷӯраев* дар мавзӯи «Рушди илмҳои табиатшиносӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон». Душанбе – 2021. – С 328-337.
- [8–А]. Ҳақназаров, У.Н. Сиёсати шуғл ва кафолати иҷтимоӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / У.Н. Ҳақназаров // Маводи конференсияи ҷумҳуриявӣ илмӣ-амалӣ дар мавзӯи «НБО-и Роғун кафолати истиқлолияти энергетикӣ Тоҷикистон» Душанбе (27,03,2019). – с. 219 - 226.

АННОТАСИЯ

ба афтореферати диссертатсияи Ҳақназаров Умарали Нуралиевич дар мавзуи «Хусусиятҳои иқтисодӣ-географии муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон» барои дарёфти дараҷаи илмии доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯйи ихтисоси 6D060901 – Географияи иқтисодӣ, иҷтимоӣ, сиёсӣ ва рекреатсионӣ.

Калидвожаҳо: муҳоҷирати дохилӣ, захираҳои меҳнатӣ, муҳоҷирати доимӣ, қувваи истеҳсолкунанда, хоҷагии қишлоқ, шабакаи нақлиёт, саёҳӣ, тақсимоли меҳнат, бозори меҳнат, қувваи коргарӣ, тадқиқоти қувваҳои корӣ, ашхоси интиқоли дохилӣ, муҳоҷирати бебозгашт, муҳоҷирати муваққатӣ.

Мавзуи таҳқиқоти диссертатсионӣ аз муаян кардани аҳолии, захираҳои меҳнатӣ ва проблемаҳои самаранок истифодабарии онҳо, сатҳи зиндагии мардум ва захираҳои меҳнатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ, инчунин ҷобачогузори қувваҳои коргарӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ иборат мебошад. Барои инкишоф ва пешрафти иқтисодии аҳолии ҷумҳурий, хусусан баланд бардоштани сатҳи некуаҳволии мардум ва паст кардани шиддати муҳоҷират дар ҷумҳурӣ рушди ҷобачогузори соҳаҳои хоҷагии халқ, истифодаи оқилонаи қувваҳои кориро фаро мегирад.

Мақсади таҳқиқоти диссертатсионӣ аз он иборат аст, ки дар асоси таҳлили ҷобачогузори захираҳои меҳнатӣ, маводҳои таърихӣ омӯзиши амалияи муайян намудани паҳлуҳои муҳталифи муҳоҷират ҳамчун таъминкунандаи минтақаҳои ҷумҳурӣ бо қувваи корӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифта, тавсияву тақлифҳо оид ба мукамал гардонидани мушкилиҳои ин соҳа пешниҳод мегардад.

Навгони илмии диссертатсия дар он ҷиҳат меёбад, ки диссертатсияи мазкур нахустин пажӯҳиши мукамали илмӣ оид ба хусусиятҳои иқтисодии географии муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ ба шумор меравад. Пешниҳод ва хулосаҳо оид ба самаранок истифодабарии захираҳои меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардидааст.

Диссертатсияро усулҳои умумиилмӣ фалсафӣ ва махсуси географӣ ташкил медиҳад. Дар ҷараёни таҳқиқот усулҳои умумиилмӣ фалсафӣ, аз ҷумла категорияи фалсафии «мафҳум», «мақсад», «низом», «моҳият» тавассути усулҳои таҳқиқи диалектикӣ ва материалистӣ муайян карда шуд. Бо истифода аз усул ва принципҳои умумиилмӣ дар диссертатсия мафҳумҳои илмӣ «мафҳуми захираҳои меҳнатӣ», «мақсади дуруст ҷойгиркунии қувваҳои корӣ» ва «муҳоҷират ва моҳияти он» таҳқиқ ва ошкор карда шудааст.

Илова бар ин, дар таҳқиқоти диссертатсионӣ усулҳои таҳқиқоти хусусӣ, таърихӣ, картографӣ, моделсозии математикӣ, усули омӯри, тадқиқоти – сотсиологӣ, муқоисавӣ ва ғайра мавриди истифода қарор дода шуда, тавассути он ҷанбаҳои таърихӣ- иқтисодӣ мавзуи баррасишаванда ва хусусан муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои ҷумҳурӣ бо дигар давлатҳои хориҷӣ мавриди таҳлили илмӣ қарор гирифт.

Натиҷаҳои таҳқиқот, хулосаҳои илмӣ ва пешниҳодҳо баҳри танзими равандҳои муҳоҷирати меҳнатӣ дар минтақаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат мебошад. Натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ метавонад боиси тақмили соҳаҳои хоҷагии халқ гардад, дар амалия тартиби танзими равандҳои муҳоҷират дар ҷумҳурӣ дуруст татбиқ карда шуда, зимни фаъолияти соҳаҳои хоҷагии халқи минтақаҳои ҷумҳурӣ васеъ истифода гарданд.

АННОТАЦИЯ

к автореферату диссертации Хакназарова Умарали Нуралиевича на тему «Экономико-географические особенности трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан» на соискание ученой степени доктора философских наук (PhD), доктора по специальности 6D060901 – Экономическая, социальная, политическая и рекреационная география.

Ключевые слова: внутренняя миграция, трудовые ресурсы, постоянная миграция, производительная сила, сельское хозяйство, транспортная сеть, туризм, разделение труда, рынок труда, рабочая сила, исследование рабочей силы, внутренне перемещенные лица, необратимая миграция, временная миграция.

Предметом диссертационного исследования является определение численности населения, трудовых ресурсов и проблемы их эффективного использования, уровня жизни людей и трудовых ресурсов в регионах республики, а также размещение трудовых сил в регионах республики. Республика. Для развития и экономического прогресса населения республики, особенно для повышения уровня благосостояния людей и снижения интенсивности миграции в республике, развитие размещения отраслей народного хозяйства включает рациональное использование рабочей силы.

Цель диссертационного исследования заключается в том, что на основе анализа размещения трудовых ресурсов, исторических материалов изучение практики выявления различных аспектов миграции как поставщика рабочей силы в регионы республики подлежит научному анализу, даны рекомендации и предложения по улучшению проблем этой области.

Научная новизна диссертации выражается в том, что данная диссертация является первым комплексным научным исследованием особенностей географической экономики трудовой миграции в регионах республики. Направлены предложения и выводы по эффективному использованию умственных ресурсов в регионах Республики Таджикистан.

Диссертация состоит из общеполитического и специального географического методов. В ходе исследования посредством диалектического и материалистического методов исследования были определены общенаучные философские методы, в том числе философские категории «понятие», «цель», «система», «сущность». С использованием общенаучных методов и принципов в диссертации исследованы и раскрыты научные понятия «понятие о трудовых ресурсах», «цель правильного размещения рабочей силы» и «миграция и ее сущность».

Кроме того, в диссертационном исследовании используются методы частного, исторического, картографического, математического моделирования, статистического, социологического, сравнительного исследования и др., и через них предметом рассмотрения становятся историко-экономические аспекты, особенно трудовая миграция в области республики с другими зарубежными странами подлежали научному анализу.

Содержит результаты исследований, научные выводы и предложения по регулированию процессов трудовой миграции в регионах Республики Таджикистан. Результаты диссертационного исследования могут привести к оздоровлению народного хозяйства, на практике порядок регулирования миграционных процессов в республике надлежащим образом реализуется и широко используется при деятельности народного хозяйства в регионах республики.

ANNOTATION

to the abstract of the dissertation of Khaknazarov Umarali Nuralievich on "Economic and geographical features of labor migration in the regions of the Republic of Tajikistan" for the degree of Doctor of Philosophy (PhD), doctoral degree in the specialty 6D060901 - Economic, Social, Political and Recreational Geography.

Keywords: internal migration, labor resources, permanent migration, productive force, agriculture, transport network, tourism, labor division, labor market, labor force, labor research, internally displaced persons, irreversible migration, temporary migration.

The subject of the dissertation research is the determination of the number of population, labor resources and the problems of their effective use, the standard of living of people and labor resources in the regions of the republic, as well as the placement of labor forces in the regions of the republic. Republic. For the development and economic progress of the population of the republic, especially to increase the welfare of the people and reduce the intensity of migration in the republic, the development of the placement of sectors of the national economy includes the rational use of the labor force.

The purpose of the dissertation research is that on the basis of the analysis of placement of labor resources, historical materials study of the practice of identifying various aspects of migration as a supplier of labor force in the regions of the republic is subject to scientific analysis, recommendations and suggestions for improving problems in this area are given.

Scientific novelty of the dissertation is expressed in the fact that this dissertation is the first comprehensive scientific study of the features of the geographical economy of labor migration in the regions of the republic. Proposals and conclusions on effective use of mental resources in the regions of the Republic of Tajikistan are directed.

The dissertation consists of general philosophical and special geographical methods. In the course of the study through dialectical and materialistic research methods were defined general scientific philosophical methods, including the philosophical categories of "concept", "purpose", "system", "essence". Using general scientific methods and principles, the thesis investigated and disclosed the scientific concepts of "the concept of labor resources", "the purpose of proper placement of labor force" and "migration and its essence".

Besides, methods of private, historical, cartographic, mathematical modeling, statistical, sociological, comparative research, etc. are used in the dissertation research and through them the historical and economic aspects, especially labor migration in the field of republic with other foreign countries were subjected to scientific analysis.

Contains results of researches, scientific conclusions and offers on regulation of processes of labor migration in regions of the Republic of Tajikistan. Results of dissertation research can lead to recovery of national economy, in practice the order of regulation of 60 migration processes in the republic is properly implemented and widely used in the activities of the national economy in the regions of the republic.